

Welzijn in de sector Paardenhouderij

Plan van Aanpak

Opdrachtgever: Sectorraad Paarden
Uitvoerder: Drs. Fenna Westerduin
Datum: Januari 2009

Inhoudsopgave

1. INLEIDING	3
2. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: HUISVESTING	5
2.1. SCHEMATISCH OVERZICHT PLAN VAN AANPAK HUISVESTING	6
3. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: VOEDING	7
3.1. SCHEMATISCH OVERZICHT PLAN VAN AANPAK VOEDING	8
4. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: TRAINING EN HULPMIDDELEN	9
4.1. SCHEMATISCH OVERZICHT PLAN VAN AANPAK TRAINING EN HULPMIDDELEN	10
5. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: TRANSPORT	11
5.1. SCHEMATISCH OVERZICHT PLAN VAN AANPAK TRANSPORT	11
6. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: FOKKERIJ	12
6.1. SCHEMATISCH OVERZICHT PLAN VAN AANPAK FOKKERIJ	13
7. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: PARAVETERINAIREN EN COMPLEMENTAIRE BEROEPEN	14
7.1. SCHEMATISCH OVERZICHT PLAN VAN AANPAK PARAVETERINAIREN EN COMPLEMENTAIRE BEROEPEN	14
TOELICHTING	15
1. AANLEIDING VAN DIT RAPPORT	17
2. WAT IS WELZIJN?	19
3. STATEMENT VAN DE SRP	22
4. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: HUISVESTING	24
4.1. AANDACHTSPUNTEN EN VERBETERINGEN VAN HUISVESTING VAN PAARDEN	24
5. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: VOEDING	29
5.1. AANDACHTSPUNTEN EN VERBETERINGEN VAN VOEDING VAN PAARDEN	29
6. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: TRAINING EN HULPMIDDELEN	32
6.1. AANDACHTSPUNTEN EN VERBETERINGEN VAN TRAINING EN HULPMIDDELEN VAN EN BIJ PAARDEN	32
7. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: TRANSPORT	37
7.1. AANDACHTSPUNTEN EN VERBETERINGEN VAN TRANSPORT VAN PAARDEN	37
8. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: FOKKERIJ	40
8.1. AANDACHTSPUNTEN EN VERBETERINGEN VAN FOKKERIJ VAN PAARDEN	40
9. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: PARAVETERINAIREN EN COMPLEMENTAIRE BEROEPEN	43
9.1. AANDACHTSPUNTEN EN VERBETERINGEN VAN COMPLEMENTAIRE BEROEPEN	43
BRONNEN	44

1. Inleiding

Aanleiding van dit rapport

De minister van LNV heeft naar aanleiding van de nota Dierenwelzijn uit 2007 de sector Paardenhouderij gevraagd om met een Plan van Aanpak Welzijn Paardenhouderij te komen. De Sectorraad Paarden (SRP) heeft dit direct opgepakt. Het resultaat hiervan leest u in dit rapport.

De SRP vertegenwoordigt de georganiseerde paardenhouderij. De niet-georganiseerde paardenhouderij is moeilijk te informeren. De SRP vraagt de minister ondersteuning om ook deze groep met dit rapport te bereiken.

Dit rapport is samengesteld uit informatie aangeleverd door de samenwerkende partijen van de SRP. Hiernaast heeft de overheid twee projecten geïnitieerd om dit rapport te ondersteunen. Politiek Online heeft onderzoek uitgevoerd om vanuit de maatschappij input te krijgen over het welzijn van paarden. Hiernaast heeft het LEI(Landbouw Economische Instituut)-Wageningen UR en ASG(Animal Science Group)-Wageningen UR onderzocht hoe verschillende typen paardenliefhebbers beter bereikt kunnen worden met bestaande (en nieuw ontwikkelde) kennis over de preventie en vermindering van welzijnsproblemen bij paarden. De SRP heeft kennis genomen van de resultaten van deze projecten welke overeenkomen met de informatie die uit de sector is gekomen.

Welzijn

Om eenduidig het begrip welzijn te interpreteren is aan de hand van de vijf vrijheden van Brambell voor dit rapport de werkdefinitie voor welzijn gedefinieerd als:

“Welzijn is een mentale toestand van welbevinden, dat ontstaat als het dier in voldoende mate in zijn natuurlijke behoeften kan voorzien en waarbij het dier vrij is van pijn en andere ongemakken.”

Statement SRP

De SRP:

- ◇ wil, ondanks het feit dat er géén Europese regelgeving of richtlijnen bestaan op het gebied van welzijn bij paarden, toch al een aantal verbeteringen in Nederland gaan realiseren;
- ◇ wil dat paardenhouders met zorg omgaan met paarden en hierop aanspreekbaar zijn;
- ◇ wil dat paardenhouders een manier van houden en werken met paarden bezigen, waarbij de paarden natuurlijk gedrag kunnen tonen en ingrepen aan het dier niet nodig zijn conform het Ingrepenbesluit;
- ◇ streeft ernaar dat Nederland internationaal op paardengebied toonaangevend is op het gebied van dierenwelzijn en dat blijft;
- ◇ wil tijdig invulling geven aan nieuwe ontwikkelingen, rekening houdend met de overgangstermijnen van Europese regelgeving;
- ◇ wil evenwicht tussen enerzijds de maatschappelijke zorg en anderzijds de praktische ervaringen van de paardenhouders en de mensen die met paarden werken;
- ◇ wil voortvarend verder werken aan nieuwe concepten, die het mogelijk maken dat houders van paarden en mensen die met paarden werken, dierenwelzijn uitdragen in hun handelskenmerk;
- ◇ verlangt van alle bij de SRP aangesloten organisaties dat ze in 2009 een beleidsnota Welzijn Paard hebben en daarnaar handelen.

De SRP distantieert zich van:

- ◇ het gebruik van ongeoorloofde middelen door paardenhouders en eigenaren;
- ◇ verwaarlozing van paarden;
- ◇ het couperen van paardenstaarten en branden;
- ◇ het verbieden van paardenmarkten.

Nationaal Hippisch Kenniscentrum

In de sector Paardenhouderij is kennis in overvloed aanwezig. Deze is echter zeer versnipperd. De SRP is zich zeer bewust van de noodzaak van het bundelen van kennis. Het opzetten van het Nationaal Hippisch Kenniscentrum (NHK) bevindt zich dan ook in de eindfase. Dit NHK is een onafhankelijk orgaan met als doel het stimuleren en coördineren van innovatie en kennisontwikkeling in de sector en het toegankelijk maken van beschikbare kennis en informatie.

Opbouw van het “Plan van Aanpak Verbeteren Welzijn in de sector Paardenhouderij”.

In dit rapport worden eerst kort de aandachtspunten, verbeteringen, actoren en termijnen van het “Plan van Aanpak Welzijn in de sector Paardenhouderij” samengevat. Hierin zijn de aandachtspunten opgenomen die op korte termijn worden opgepakt. Hierna volgt het “Plan van Aanpak Welzijn in de sector Paardenhouderij, toelichting” waarin een onderbouwing wordt gegeven van de gekozen aandachtspunten. Deze zijn gerangschikt volgens de vijf vrijheden van Brambell. In deze toelichting komen ook aandachtspunten aan bod die op langere termijn opgenomen gaan worden, zoals onderzoek. Daarnaast is over de hele breedte van de sector Paardenhouderij over alle onderwerpen voorlichting nodig. Waar voorlichting staat zonder verwijzing naar een uitvoerende partij, neemt het NHK de verantwoordelijkheid. Deze aandachtspunten zijn ook grotendeels terug te vinden in de toelichting, omdat ze op middellange termijn (2010-2011) worden verbeterd.

De onderwerpen van dit “Plan van Aanpak Welzijn in de sector Paardenhouderij” zijn de volgende:

- Huisvesting
- Voeding
- Training en hulpmiddelen
- Transport
- Fokkerij
- Paraveterinair en complementaire beroepen

---

2. Plan van aanpak bevorderen Welzijn Paard: HUISVESTING

De huisvesting van paarden kent vele facetten. De mate van welzijn op stal wordt beïnvloed door de samenhang van de volgende omgevingsfactoren: mogelijkheden voor sociaal contact, licht- en luchtkwaliteit, boxafmetingen in relatie tot de mogelijkheden voor beweging, stalmanagement. **Het streefbeeld is te komen tot huisvesting waarbij recht wordt gedaan aan een goede samenhang tussen de behoefte aan sociale contacten, lichaamsbeweging, het natuurlijke eetgedrag en voorkomen van lichamelijke of mentale ongemakken.**

Tot op heden ontbreken objectieve parameters om het welzijn van paarden in hun huisvesting te meten. Daardoor is het nog niet mogelijk om de invloed van ieder facet afzonderlijk op het welzijn vast te stellen.

De SRP ziet de volgende mogelijkheden om op een beperkte termijn welzijnsverbeteringen te realiseren voor paarden op het gebied van huisvesting:

1. Sector neemt de verantwoordelijkheid voor stalaanpassingen zodat sociaal contact mogelijk is.
2. SRP-partijen LTO, FNHO en KNHS starten met de WUR in 2009 een onderzoeksproject voor de ontwikkeling van objectieve parameters om de relatie tussen welzijn en huisvestingsfactoren vast te stellen, naar analogie van het onderzoek naar welzijnsparameters in de vleeskalverhouderij. De onderzoeksresultaten kunnen geïmplementeerd worden in bestaande certificeringssystemen.
3. SRP-partijen LTO, FNHO en KNHS faciliteren daarna de monitoring van paardenwelzijn onder de verschillende huisvestingsomstandigheden met behulp van deze parameters.
4. Het nieuwe Handboek Huisvesting Paarden wordt door LTO en FNHO in 2010 uitgebracht. Daarin worden richtlijnen opgenomen m.b.t. boxafmetingen, licht- en luchtkwaliteit, beweging volgens de meest actuele wetenschappelijke kennis.
5. SRP vraagt om toepassing van de nieuwe Handreiking Ruimtelijke Ordening (december 2008). Daarin staan de voorwaarden waaronder lokale overheden kunnen meewerken aan het realiseren van een schuilgelegenheid.
6. SRP zet zich in om ook de paardenhouderij op te nemen in het vervolgtraject van het Europese project "Welfare Quality".
7. Sector wil af van paardenweiden met prikkeldraadomheiningen.
8. Informatie op het gebied van huisvesting ontsluiten en toegankelijk maken voor een breed paardenpubliek via het NHK.

2.1. Schematisch overzicht Plan van aanpak Huisvesting

In de kolom "Actoren" staat de partij die de verantwoordelijkheid zal nemen, vetgedrukt.

Aandachtspunt	Verbetering	Actoren	Termijn
Sociaal contact bij individuele huisvesting in paardenboxen	Verantwoordelijkheid sector: stallen aanpassen zodat sociaal contact mogelijk is. Richtlijnen en adviezen voor paardenhouders.	LNV SRP NHK	2009-2010
Ontwikkeling objectieve welzijns-parameters voor huisvesting	Onderzoeksproject LTO/FNHO in samenwerking met WUR/ASG	LTO FNHO KNHS WUR	2009-2010
Monitoring van welzijn in huisvesting op bedrijven	Facilitering door LTO/FNHO	LTO FNHO KNHS	2011
Handboek Huisvesting Paardenhouderij (2010)	Richtlijnen (1998) worden getoetst aan nieuwste wetenschappelijke inzichten en vertaald naar richtlijnen 2010.	LTO FNHO WUR/ASG	Medio 2010
Uniformering beleid voor schuilgelegenheden in de wei	Toepassing van nieuwe Handreiking Ruimtelijke Ordening door lokale overheden	LNV Gemeenten	2009
Europees Project welzijnsmonitoring	Aansturen op de opname van de Paardenhouderij in het vervolgtraject van Europese project "Welfare Quality".	SRP LNV	2009
Prikkeldraad omheining	Sector maakt zich sterk voor de omheining van paardenweiden zonder prikkeldraad	SRP	2009-2010
Ontwikkelen van kengetallen tijdsbesteding	Het inventariseren van de tijdsbesteding van paarden gedurende de dag en nacht.	LNV WUR/ASG	2009-2011
Uitgebreide betrouwbare informatie voorziening voor iedere paardenhouder	Goed onderbouwde informatie toegankelijk maken voor een breed paardenpubliek Te vergelijken met het LICG	NHK	

---

3. Plan van aanpak bevorderen Welzijn Paard: VOEDING

Op het gebied van voeding voor paarden is weliswaar veel bekend, maar de verspreiding van die kennis naar alle paardenhouders is nog voor verbetering vatbaar.

Een goed samengesteld rantsoen en een adequate voerfrequentie leveren een wezenlijke bijdrage aan het welzijn van paarden. Deze kunnen dan immers het van nature aanwezige foerageergedrag nog uitoefenen. Dit speelt bovendien een belangrijke rol bij het voorkomen van afwijkend gedrag door verveling bij paarden (stereotypieën).

Het voldoende beschikbaar zijn van schoon drinkwater is onder alle omstandigheden noodzakelijk (op stal, in de wei, langdurig transport, wedstrijden, evenementen).

Het streefbeeld is te komen tot een voermanagement, waarbij rekening wordt gehouden met het natuurlijk eetgedrag van het paard, een goede afstemming van de voeding op voedingsbehoefte die past bij het gebruik van het paard, en het voorkomen dat de gebruikte voedingsmiddelen een nadelige invloed hebben op de gezondheid van het paard.

De SRP ziet de volgende mogelijkheden om op korte termijn belangrijke vooruitgang te boeken in het verbeteren van het welzijn van paarden op het gebied van voeding:

1. Het ontsluiten en toegankelijk maken van goed onderbouwde kennis over voeding in relatie tot welzijn, gezondheid en prestatie/gebruik naar praktisch toepasbare informatie. Extra aandacht daarbij verdient de zorg voor een rantsoen met een voldoende aanbod van ruwvoer verspreid over de dag.
2. De SRP vindt het een vereiste dat bij iedere vorm van huisvesting, tijdens langdurig transport en bij evenementen wordt voorzien in voldoende schoon drinkwater.
3. Verantwoordelijkheid sector: op alle evenementen waarbij paarden aanwezig zijn moet volop schoon drinkwater voor paarden beschikbaar zijn. In 2010 wordt het aanbieden van schoon drinkwater opgenomen in alle wedstrijdreglementen.
4. In 2010 wordt het aanbieden van schoon drinkwater opgenomen in alle vergunningen voor evenementen waarbij paarden betrokken zijn en ook in alle wedstrijdreglementen.
5. In 2009 wordt door de SRP opnieuw volop aandacht besteed (voorlichting/media) aan de gevaren van Jakobskruid en de bestrijding daarvan. Terreineigenaren en wegbermbeheerders zijn verantwoordelijk voor de bestrijding en kunnen aansprakelijk worden gesteld voor de verspreiding van het Jakobskruid. Het wordt verboden om zaad van Jakobskruid nog in enig zaadgoed op te nemen.
6. Bij onoordeelkundig gebruik van voedingssupplementen kan de gezondheid van paarden in het geding komen. Dit vraagt om betere voorlichting door producenten, de sector en dierenartsen.

3.1. Schematisch overzicht Plan van aanpak Voeding

In de kolom "Actoren" staat de partij die de verantwoordelijkheid zal nemen, vetgedrukt.

Aandachtspunt	Verbeteringen	Actoren	Termijn
Ontoereikende kennis bij paardenhouders over relatie voeding-welzijn	Ontsluiten en toegankelijke maken van kennis over voeding in relatie tot welzijn, gezondheid en prestatie/gebruik	NHK SRP Hippische opleidingen Producenten	2009-2010
Aanwezigheid van schoon drinkwater	Onder alle omstandigheden dienen paarden regelmatig (dagelijks meerdere malen) vrij toegang te hebben tot schoon drinkwater	SRP	2009
Verstrekken schoon drinkwater	Verantwoordelijkheid sector: op alle evenementen waarbij paarden aanwezig zijn moet volop schoon drinkwater voor paarden beschikbaar zijn. Actieve communicatie en eigen regelgeving	SRP	2010
Onoordeelkundig gebruik van voedingssupplementen	Verbeterde voorlichting	Producenten SRP GGP	2009
Bestrijding Jakobskruid	Voorlichting over bestrijding Jakobskruid Actief bestrijdingsbeleid gemeenten/provincies Advies GMP-ruwvoer	Locale en provinciale overheden /LNV SRP	2009-2010
Zaad Jakobskruid	Verbod op het toestaan van Jakobskruid in zaaigoed in Nederland	LNV	2009
Giftige planten in gedroogde vorm	Voorlichting	NHK	2009

---

4. Plan van aanpak bevorderen Welzijn Paard: Training en hulpmiddelen

Onder de noemer “Training en hulpmiddelen” valt niet alleen het voorbereiden van paarden op een bepaald niveau, maar ook het toetsen ervan tijdens een wedstrijd. De SRP vindt dat het gebruik van paarden op een paardvriendelijke manier moet gebeuren. Binnen de sport zijn al veel aanpassingen gemaakt om het welzijn van het paard te verbeteren. **Het streefbeeld is dat bij het trainen van het paard als uitgangspunt genomen wordt dat de toegepaste methode aansluit bij de natuurlijke aanleg van het betreffende dier. De trainingmethode heeft een positieve invloed op het welbevinden van het paard.**

1. Binnen de paardensport bestaat een streng reglement in het kader van ongeoorloofde middelen. De SRP wil deze controle intensiveren, maar mist de financiële middelen. De SRP is van oordeel dat, ten behoeve van een adequate uitvoering van het beleid tegen ongeoorloofde middelen, meer controles uitgevoerd moeten worden. Uit de Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren blijkt dat het de bedoeling van de wetgever is om wedstrijden zo eerlijk mogelijk te laten verlopen. Gelet op deze doelstelling en gegeven het feit dat de overheid ook controles op ongeoorloofde middelen in andere sectoren subsidieert, zou het wenselijk zijn als de overheid ook in de paardensport bijdraagt in de kosten die de controles met zich meebrengt. Daarnaast kunnen de kosten van het achterliggend onderzoek wellicht naar beneden worden gebracht als het onderzoek dichterbij plaats kan vinden. De SRP vraagt de overheid dan ook de controles op ongeoorloofde middelen in de paardensport te subsidiëren, zoals in andere sporten. De SRP vraagt de overheid ook om te onderzoeken of de controles dichterbij kunnen worden uitgevoerd om de kosten te drukken.
2. De SRP is voorstander van out-of-competition controles van dwangmiddelen bij sportpaarden. Organisatie en financiering moeten nog uitgewerkt worden.
3. Om ook het bereden paard te kunnen beoordelen op het welbevinden moeten ook voor het bereden paard objectieve welzijnsparameters geformuleerd worden. Op dit moment inventariseert het project Match or Mismatch deze parameters. Dit project wordt geleid door de WUR.
4. Om in kaart te brengen hoe in Nederland de loopbaan van een paard verloopt en welke relatie er bestaat tussen welzijnsproblemen en carrière-beëindiging moet onderzoek gedaan worden. Dit zal onderzocht worden door de Hoofdafdeling Paard van de Faculteit Diergeneeskunde van de UU.
5. Het moet in de wedstrijdsport worden toegestaan zonder sporen een proef te rijden. De KNHS zal dat in 2010 in de reglementen hebben aangepast.
6. Om een paard efficiënt te trainen is kennis van de leer- en trainingsprincipes onontbeerlijk. Ook is kennis van de trainingmethoden nodig. Deze onderwerpen dienen basis te zijn van de ruiteropleidingen. Ook voorlichting en kennisverspreiding zijn noodzakelijk.
7. Om de veiligheid rond paarden in het verkeer te vergroten kan een vergelijking worden gemaakt met het verkeersrecht in België. Daar mogen voetgangers, fietsers en ruiters op bepaalde wegen de hele breedte van de weg gebruiken zolang ze het overige verkeer niet nodeloos belemmeren. Tevens zijn bepaalde wegen voorbehouden aan voetgangers, fietsers en ruiters. De overheid dient deze aanpassing door te voeren.

4.1. Schematisch overzicht Plan van aanpak Training en hulpmiddelen

In de kolom "Actoren" staat de partij die de verantwoordelijkheid zal nemen, vetgedrukt.

Aandachtspunt	Verbetering	Actoren	Termijn
Ongeoorloofde middelen	Controles op ongeoorloofde middelen intensiveren en subsidiëren	Overheid	2009 inventarisatie
Ongeoorloofde dwangmiddelen	Out-of-competition controles	Overheid	Januari 2010
Objectieve welzijnsparemeters bij bereden paarden	Match or Mismatch	KNHS Universiteiten	2009 start
Loopbaan van het paard	Wetenschappelijk onderzoek	UU Sectorraad Universiteiten	2010 start
Harnachement: sporenkarwatsgebruik tijdens wedstrijden	Sporengebruik in M1 en hoger niet meer verplichten: aanpassingen reglementen	KNHS	2010
Leertheorieën en trainingsprincipes	Basis van ruiteropleidingen Voorlichting	Hippische opleidingen NHK	2009
Paarden in het verkeer	Aanpassen Reglement Verkeersregels, Verkeerstekens	Overheid	2010

5. Plan van aanpak bevorderen Welzijn Paard: TRANSPORT

Het streefbeeld is dat elk vervoer van paarden zodanig dient te geschieden dat daarbij de veiligheid, het bewegen, eten en drinken en het tijdig rusten gewaarborgd zijn.

Transport van dieren is op Europees niveau vastgelegd in de EU Transportverordening. De Sectorraad Paarden heeft met het ministerie van LNV een interpretatie van deze verordening gemaakt voor de paardenhouderij. Het transport dat onder de EU Transportverordening valt is gereguleerd. De wetgeving in het kader van welzijn is altijd van toepassing.

1. SRP ontwikkelt een Gids Goede Praktijken met hierin richtlijnen waaraan volgens de SRP paardentransport, dat niet onder de EU Transportverordening valt, moet voldoen. Deze Gids Goede Praktijken is in 2010 gereed.
2. De SRP vindt het noodzakelijk dat een kwaliteitssysteem voor de beroepsvervoerders van paarden wordt ontwikkeld en nageleefd. Zo'n systeem moet er toe leiden dat vervoerders en vervoersmiddelen voldoen aan veilig en welzijnsvriendelijk transport.
3. Paardenmarkten moeten blijven om het welzijn van de paarden daar te kunnen blijven controleren. Dit om wildgroei van paardenhandel te voorkomen.
4. Om de kwaliteit van trailers en vrachtwagens en het hiermee verwante welzijn van paarden tijdens transport te waarborgen, roept de SRP de overheid op om controles van trailers weer in te voeren.
5. De SRP gaat overleggen met het CBR om te komen tot een vrijwillige cursus "paardenvervoer".
6. Als een paard op een evenement langer dan 4 uur moet verblijven, dient de organisatie een ruimte met strobed beschikbaar te hebben als faciliteit om te urineren en te mesten.

5.1. Schematisch overzicht Plan van aanpak Transport

In de kolom "Actoren" staat de partij die de verantwoordelijkheid zal nemen, vetgedrukt.

<i>Aandachtspunt</i>	<i>Verbetering</i>	<i>Actoren</i>	<i>Termijn</i>
Geen wetgeving voor transport dat niet onder de EU Transportverordening valt	Gids Goede Praktijken	SRP NHK	2010
Kwaliteit professioneel transport	Transportsector ontwikkelt kwaliteitssysteem voor haar leden	Transportsector	2010
Verbieden van paardenmarkten	Niet verbieden ter controle van het welzijn van het paard	Overheid	2009
Controle op trailers	Meerjaarlijkse controle op trailers herinvoeren	Overheid	2010
Besturen van auto met trailer	Cursus "paardenvervoer"	SRP CBR	2009-2010
Verhinderen natuurlijk gedrag tijdens het verblijf in een trailer tijdens wedstrijd	Wedstrijdreglement: organisatie zorgt voor ruimte met stro als faciliteit voor urineren en mesten	KNHS	2010

---

6. Plan van aanpak bevorderen Welzijn Paard: FOKKERIJ

Fokkerij is één van de onderwerpen waarop de minister géén nadruk heeft gelegd. In de SRP is ook de fokkerij vertegenwoordigd. **De stamboeken streven ernaar dat paarden gefokt worden met een gezonde geest in een gezond lichaam.**

Het Nederlands gefokte paard en pony wordt internationaal zeer gewaardeerd door de goede prestaties, hoge gezondheid, duurzaamheid en het feit dat ze met plezier en gemak hun taak doen. Dit komt door de doelgerichte selectie die stamboeken al jaren doorvoeren. Stamboeken ontwikkelen steeds weer nieuwe initiatieven om fokken met gezonde en mentaal evenwichtige ouderdieren te stimuleren en ongezonde dieren uit te sluiten of te beperken. Om het welzijn van paarden via fokkerijmaatregelen verder te bevorderen stelt de SRP voor in 2009 en 2010 op de volgende onderwerpen aanscherpingen van het fokbeleid van stamboeken door te voeren: het uitbannen van couperen van paardenstaarten en het aanbrengen van brandmerken, het terugdringen van erfelijke gebreken, het verbeteren van de mentale weerbaarheid, het stimuleren van sociaal contact bij spenen en het bestrijden van het gebruik van ongeoorloofde middelen.

1. Door een kleine groep fokkers worden nog steeds staarten gecoupeerd en nog slechts bij uitzondering worden brandmerken aangebracht. De SRP vindt dat couperen van staarten en aanbrengen van brandmerken in Nederland verboden moeten worden. Dit zal gebeuren door tijdens keuringen het hebben van een volledige staart te verplichten. Via voorlichting en communicatie zullen de stamboeken het omzeilen van het coupeerverbod en het brandmerkverbod zoveel mogelijk tegengaan.
2. De SRP steunt de minister om het couperen en branden op de Europese agenda te zetten.
3. De stamboeken overleggen met de overheid over aanpassing van de wetgeving op erkenning van stamboeken.
4. De stamboeken maken het fokbeleid transparant.
5. Proactief en vooruitstrevend welzijnsbeleid én inteeltbeleid formuleren en communiceren.
6. Erfelijke gebreken worden geregistreerd en jaarlijks gerapporteerd evenals de vorderingen die zijn gemaakt bij de selectie. De opgedane kennis wordt gedeeld.
7. Veel stamboeken gaan selecteren op gedragskenmerken. Door selectie op erfelijke achtergronden van gedrag, zullen de paarden zich nog beter kunnen aanpassen aan de huidige omstandigheden. Op dit moment ontwikkelt de WUR een nieuw selectieonderzoek, namelijk op onderliggende karaktereigenschappen. Dit onderzoek wordt volledig uit private middelen betaald.
8. De stamboeken gaan in 2009 voorlichting verzorgen over het spenen van veulens. Ook het afspenen van veulens gebeurt op veel (professionele) bedrijven in groepen. Sommige particuliere hobbyfokkers die maar één veulen hebben, spenen het veulen en houden dat vervolgens alleen op stal. Dat is zeer stressvol voor zo'n veulen.
9. In 2009 formuleert de SRP beleid op gebied van gebruik van ongeoorloofde middelen in het selectie- en keuringsproces. Zie ook Hoofdstuk 4.

6.1. Schematisch overzicht Plan van aanpak Fokkerij

In de kolom "Actoren" staat de partij die de verantwoordelijkheid zal nemen, vetgedrukt.

<i>Aandachtspunt</i>	<i>Verbetering</i>	<i>Actoren</i>	<i>Termijn</i>
Couperen van staarten en aanbrengen van brandmerken	Mbv voorlichting en aanpassen reglementen omzeilen van coupeer- en brandmerkverbod tegen gaan	Stamboeken	2010
Couperen van staarten	SRP ondersteunt overheidsbeleid om couperen niet toe te laten en het onderwerp in Europa op de kaart te zetten		Per direct
Selectie van erfelijke afwijkingen, erkenning stamboeken	Overleg erkenning regels stamboeken	Overheid SRP	2009-2010
Terugdringen erfelijke gebreken	Fokbeleid transparant maken Welzijnsbeleid en inteeltbeleid formuleren	Stamboeken	2010
Terugdringen erfelijke gebreken	Registratie en rapportage van erfelijke gebreken Kennis verspreiden	Stamboeken NHK	2010
Verbeteren mentale weerbaarheid	Selecteren op gedragskenmerken en karaktereigenschappen	Stamboeken	2009-2010
Spenen	Voorlichting	Stamboeken	2009
Gebruik ongeoorloofde middelen	Beleid formuleren	SRP	2009

7. Plan van aanpak Bevorderen Welzijn Paard: PARAVETERINAIREN en COMPLEMENTAIRE BEROEPEN

Het Besluit Paraveterinair (1991) omvat de werkzaamheden door dierenartsassistent-paraveterinair en in het kader van transplanteren van embryo's, fysiotherapie voor dieren en activiteiten in het kader van politionele en georganiseerde dierziektenbestrijding. Andere beroepen die complementair kunnen zijn aan de diergeneeskunde worden ook paraveterinair genoemd, maar zijn dit volgens de wet niet. De SRP heeft dit hoofdstuk wel opgenomen in dit rapport, omdat complementaire beroepen zeker een bedreiging kunnen vormen voor het welzijn van het paard. **Het streefbeeld is dat de complementaire beroepen een kwaliteitssysteem opzetten, zodat de paardenhouders en –eigenaren een veilige keuze kunnen maken voor het paard.**

De SRP wil:

1. Erkenning voor juist opgeleide personen.
2. Voorlichting geven aan de achterban over de kwaliteit van complementaire beroepen.
3. Certificering binnen de complementaire beroepen.
4. Een extern kwaliteitsorgaan dat de kwaliteit binnen de complementaire beroepen bewaakt.
5. Hoefsmeden en gebitsverzorgers zijn essentieel voor een goede gezondheid van het paard. Deze beroepsgroepen vallen niet onder de paraveterinair. In het kader van het welzijn van paarden wil de SRP een erkenning voor deze beroepen. De hoefsmeden hadden in het verleden een beroepserkenning. De SRP vraagt de overheid om in overleg met deze beroepsgroepen erkenning mogelijk te maken.

7.1. Schematisch overzicht Plan van aanpak Paraveterinair en complementaire beroepen

In de kolom "Actoren" staat de partij die de verantwoordelijkheid zal nemen, vetgedrukt.

<i>Aandachtspunt</i>	<i>Verbetering</i>	<i>Actoren</i>	<i>Termijn</i>
Erkenning	Alleen juist opgeleide personen	Overheid	2009-2010
Kwaliteit	Voorlichting	Paraveterinair en complementaire beroepen NHK	2009-2010
Kwaliteitsbeoordeling	Certificering	Paraveterinair en complementaire beroepen	2009-2010
Kwaliteitsbeoordeling	Extern kwaliteitsorgaan	Paraveterinair en complementaire beroepen	2009-2010
Erkenning hoefsmeden en gebitsverzorgers	Erkenning mogelijk maken	Overheid	2009-2010

Welzijn in de sector Paardenhouderij

Plan van Aanpak

Toelichting

Opdrachtgever: Sectorraad Paarden
Uitvoerder: Drs. Fenna Westerduin
Datum: Januari 2009

Inhoud

TOELICHTING	15
1. AANLEIDING VAN DIT RAPPORT	17
2. WAT IS WELZIJN?	19
3. STATEMENT VAN DE SRP	22
4. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: HUISVESTING	24
4.1. AANDACHTSPUNTEN EN VERBETERINGEN VAN HUISVESTING VAN PAARDEN	24
5. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: VOEDING	29
5.1. AANDACHTSPUNTEN EN VERBETERINGEN VAN VOEDING VAN PAARDEN	29
6. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: TRAINING EN HULPMIDDELEN	32
6.1. AANDACHTSPUNTEN EN VERBETERINGEN VAN TRAINING EN HULPMIDDELEN VAN EN BIJ PAARDEN	32
7. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: TRANSPORT	37
7.1. AANDACHTSPUNTEN EN VERBETERINGEN VAN TRANSPORT VAN PAARDEN	37
8. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: FOKKERIJ	40
8.1. AANDACHTSPUNTEN EN VERBETERINGEN VAN FOKKERIJ VAN PAARDEN	40
9. PLAN VAN AANPAK BEVORDEREN WELZIJN PAARD: PARAVETERINAIREN EN COMPLEMENTAIRE BEROEPEN	43
9.1. AANDACHTSPUNTEN EN VERBETERINGEN VAN COMPLEMENTAIRE BEROEPEN	43
BRONNEN	44

---

1. Aanleiding van dit rapport

De minister van LNV heeft in 2007 de Nota Dierenwelzijn gepresenteerd. Zij heeft aan de sector Paardenhouderij gevraagd om binnen een jaar met een Plan van Aanpak te komen waarin wordt beschreven hoe, met betrekking tot een aantal onderwerpen, de noodzakelijke welzijnsverbeteringen kunnen worden gerealiseerd. De minister heeft hierbij de volgende onderwerpen prioriteit gegeven: huisvesting, voeding, transport en trainingmethoden. De Sectorraad Paarden (SRP) heeft als officieel overlegorgaan van de georganiseerde paardenhouderij deze opdracht direct ter harte genomen. Ook wil de SRP, naast de onderwerpen waarop de minister de nadruk heeft gelegd, meer onderwerpen aanpakken.

Waar in dit rapport de SRP wordt genoemd, wordt daarmee de georganiseerde paardenhouderij bedoeld. De SRP vertegenwoordigt niet de niet-georganiseerde paardenhouderij. Deze groep is moeilijk te informeren. De SRP geeft in dit rapport een visie op de hele sector Paardenhouderij. De SRP is van mening dat ook de niet-georganiseerde paardenhouderij moet uitgaan van het welzijn van het paard en vraagt de minister om handvatten om de niet-georganiseerde paardenhouderij te bereiken.

De samenwerkende partijen van de SRP hebben notities ingediend, waarin zij beschrijven hoe zij in de komende jaren de verschillende welzijnsproblemen binnen hun specialiteit gaan aanpakken. De belangenorganisaties zijn de volgende:

- Sport: KNHS en NDR
- Fokkerij: Koepel Fokkerij
- Ondernemers: FNHO en LTO.

Ondersteuning vanuit overheid

De overheid heeft twee project geïnitieerd om dit rapport te ondersteunen. Politiek Online heeft onderzoek uitgevoerd om vanuit de maatschappij input te krijgen over het welzijn van paarden. Hiernaast heeft het LEI(Landbouw Economische Instituut)-Wageningen UR en ASG(Animal Science Group)-Wageningen UR onderzocht hoe verschillende typen paardenliefhebbers beter bereikt kunnen worden met bestaande (en nieuw ontwikkelde) kennis over de preventie en vermindering van welzijnsproblemen bij paarden. De SRP heeft kennis genomen van de resultaten van deze projecten welke overeenkomen met de informatie die uit de sector is gekomen.

Het concept van de “Plan van Aanpak Welzijn in de sector Paardenhouderij” is voorgelegd ter bespreking aan de samenwerkende partijen van de SRP en daarnaast ter kennisgeving toegestuurd aan dierenbelangenorganisaties, zoals de Dierenbescherming, Vereniging Eigen Paard en De Nederlandse Belangenvereniging van Hobbydierhouders.

Met dit rapport wil de SRP samen met de niet-georganiseerde paardenhouderij, belangstellenden en de overheid komen tot een verbeterd welzijn van het paard in Nederland. Als nieuwe inzichten uit wetenschap of praktijk bewijzen dat het voorgestelde pad in dit rapport niet meer het juiste is, moet het pad aangepast worden. Het welzijn van het paard dient te worden gezien met oog voor een evenwicht tussen de maatschappelijke zorg en de realiteit van de paardenhouders en de mensen die met paarden werken.

Opbouw van dit rapport

Het rapport is als volgt ingedeeld: in hoofdstuk twee wordt bediscussieerd wat welzijn bij paarden inhoudt. Ook wordt hier beschreven wat de SRP in de afgelopen jaren heeft gedaan op het gebied van welzijnsverbetering. Vervolgens geeft de SRP haar Statement. Hierna volgen de verschillende onderwerpen: Huisvesting, Voeding, Training en hulpmiddelen, Transport, Fokkerij en Paraveterinair en complementaire beroepen. Per onderwerp wordt

een korte inleiding gegeven op het onderwerp. Hierna worden aan de hand van de vijf vrijheden van Brambell de aandachtspunten en verbeteringen besproken. In het laatste hoofdstuk zijn de bronnen beschreven.

---

2. Wat is welzijn?

Het woord welzijn kent vele definities. In dit rapport zal een definitie gebruikt worden, die het meest toegepast lijkt te zijn op het paard in Nederland. Om een goede definitie te kunnen formuleren wordt eerst naar de achtergrond van het paard gekeken.

Hoe is het paard ontstaan?

Al drie miljoen jaar geleden is de Equus ontstaan. Dit was een ééntenig dier, zoals het paard nu. Anderhalf miljoen jaar geleden ontstond al het Przewalskii paard, Takhi genoemd door de Mongolen. Dit paard, waaruit het Nederlandse paard is ontstaan, zwierf al een miljoen jaar over de steppen toen de Homo Sapiens, onze voorganger, 40.000 jaar geleden is ontstaan. Ongeveer 6000 jaar geleden heeft de mens het paard gedomesticeerd en heeft sinds die tijd invloed gehad op het dier, waardoor het zich heeft aangepast. (*Equine Behaviour: Principles and Practice, 1999*).

Behoeften van een paard

Paarden zijn van oorsprong prooidieren. Om te kunnen overleven was het efficiënt om in een groep te leven. Om met een groep te overleven is onderling een snelle, subtiële communicatie noodzakelijk, om binnen seconden op de juiste manier op gevaar te kunnen reageren. Sociaal contact is dan ook een essentiële behoefte. Lichamelijk contact is hierbij ook belangrijk (*The importance of social relationships in horses, 2006*).

Het paard is van oorsprong gebouwd om te grazen op de steppen. Het gras op de steppen heeft een matige kwaliteit: het is stengelig, taai en daardoor structuurrijk. Omdat gras weinig energie bevat, eten de paarden op de steppe en in natuureservaten kleine hoeveelheden per keer en lopen daarbij 5-15 km per dag. Veel beweging is dus natuurlijk gedrag van het paard. Het maag-darmstelsel is ingericht op het verwerken van dat stengelig, energiearme gras. Het paard besteedt dagelijks veel tijd aan het zoeken en selecteren van voedsel, hetgeen foerageren wordt genoemd. (*Paard en Voer, 2006*).

Paarden in Nederland

De fokkerij heeft de paarden de laatste 6000 jaar geselecteerd op aanpassingsvermogen aan de mens. Hierdoor kunnen veel paarden goed omgaan met de wijze waarop paarden in Nederland worden gehouden. Net als bij andere diersoorten is ook in de paardenhouderij soms sprake van antropomorfisme. Dit houdt in dat de mens het paard dezelfde norm oplegt als zichzelf. Dit antropomorfisme kan een bedreiging zijn voor het welzijn van het paard. Dit voorgaande roept de volgende vraag op: wat is dan precies welzijn voor het paard in Nederland?

Het welzijn van dieren in het algemeen is geregeld in de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren (GWWD), die waarschijnlijk in de toekomst opgaat in de Wet Dieren. Het is een kaderwet, die uitgaat van het 'nee, tenzij'-principe. Dit houdt in dat er geen handelingen met dieren verricht mogen worden, tenzij in de wet staat dat dit wel mag. De GWWD regelt de bescherming van het welzijn en de gezondheid van gehouden dieren. Op bepaalde plaatsen wordt uitgegaan van het 'ja, mits'-principe. Dit houdt in dat er strikte voorwaarden gesteld worden aan bijvoorbeeld huisvesting (www.lnvloket.nl, 12 november 2008). Voor paarden zijn alleen richtlijnen opgesteld.

Op Europees niveau worden binnen het beleid over welzijn van dieren de vijf vrijheden van de Brambell commissie (1965) als leidraad gebruikt. In de nota Dierenwelzijn worden deze ook genoemd.

De vijf vrijheden zijn: dieren moeten vrij zijn

1. van dorst, honger en onjuiste voeding;
2. van fysiek en fysiologisch ongerief (discomfort);
3. van pijn, verwonding en ziektes;
4. van angst en chronische stress;
5. om natuurlijk gedrag te vertonen.

De 'vijf vrijheden' bieden handvatten voor de beoordeling van dierenwelzijn. Het betekent niet, dat als tijdelijk niet aan één van de vijf vrijheden wordt voldaan door bijvoorbeeld ziekte of blessure, er direct een welzijnsprobleem is. De vrijheden dienen altijd in de context beoordeeld te worden. De verdere opbouw van dit rapport is tot stand gekomen door een aantal onderwerpen te toetsen aan deze vijf vrijheden.

Aan de hand van de vijf vrijheden wordt voor dit rapport de werkdefinitie voor welzijn gedefinieerd als:

“Welzijn is een mentale toestand van welbevinden, dat ontstaat als het dier in voldoende mate in zijn natuurlijke behoeften kan voorzien en waarbij het dier vrij is van pijn en andere ongemakken.”

De vijf vrijheden worden in dit rapport gebruikt als leidraad om aandachtspunten te formuleren en verbeteringen te bespreken.

Welzijnsverbetering voor paarden in Nederland in de afgelopen jaren

De SRP signaleert dat het bewustwordingsproces wat welzijn is voor een paard, al jaren in volle gang is. In de jaren tachtig en negentig is begonnen met het onderzoeken van verschillende huisvestingssystemen op het Paardenproefbedrijf in Brunssum en Lelystad. De opgedane ervaringen zijn vastgelegd in het Handboek Paarden uit 1998. Hiernaast hebben alle samenwerkende partijen van de SRP in de afgelopen jaren welzijn in de reglementen verwerkt. Daarbij kwam direct een aandachtspunt naar voren: hoe kan welzijn worden gemeten?

Toch hebben de verschillende organisaties naar vermogen het welzijn van paarden geïmplementeerd. Dit uit zich bijvoorbeeld in regels ter bescherming van het jonge sportpaard, de inrichting van wedstrijden (of onderdelen ervan) en vastgestelde controlemomenten door een wedstrijddierenarts. In alle sportdisciplines zijn aanpassingen gedaan om het welzijn van paarden te verbeteren. Tijdens wedstrijden wordt strenger gecontroleerd op bitten en hulpmiddelen.

Certificering

Hiernaast zijn er op meerdere vlakken binnen de paardensector certificeringsmogelijkheden. Het Veiligheidscertificaat voor accommodaties is een voorbeeld hiervan. Het Veiligheidscertificaat zorgt voor de veiligheid van de mensen die gebruik maken van de accommodatie, maar ook voor de veiligheid van de paarden. Binnen de sector is naast dit certificaat ook een kwaliteitsbeoordelingssysteem, middels een sterrensysteem, ontwikkeld voor de bij de FNRS aangesloten maneges, pension-, instructie- sport- en trainingsstallen. Hiernaast heeft de Hengstenhouderij een certificering en de VSN een gedragscode.

Voorlichting en educatie

Door alle partijen worden over zowel bedrijfstechnische als paardtechnische onderwerpen studieavonden en voorlichtingsbijeenkomsten gegeven, waarbij welzijn duidelijk naar voren

---

wordt gebracht. Ook in de hippische opleidingen en bijscholingen wordt structureel aandacht gegeven aan het welzijn van het paard. Dit geldt zowel voor het groen onderwijs als de opleidingen tot jurylid, official, parcoursbouwer en instructeur. De KNHS investeert veel in educatie en voorlichting van de recreatieve paardenliefhebber. Dit uit zich onder andere in de cursussen EHBO, (Van) paarden houden en "Rondjes Educatie". Tegenwoordig zijn ook gratis videocursussen op internet beschikbaar (www.abouthorses.nl, 12 november 2008). Tevens is voorlichtingsmateriaal opgesteld voor mensen die niets met paarden te maken hebben. Deze laatste groep wordt onderwezen over paarden in de campagne "Weet wat je doet als je een paard ontmoet". Met deze campagne wil de KNHS alle weggebruikers bewust maken van het gedrag van paarden in het verkeer en tips geven hoe te reageren als ze een paard tegenkomen op de openbare weg (www.paardopdeweg.nl, 12 november 2008). De FNRS heeft in samenwerking met de KNHS een ruiteropleiding ontwikkeld voor de ruiters zonder eigen paard of pony, waarbij vooral de focus ligt op het aanleren van vaardigheden van de ruiter. Zodra de ruiter voldoende bekwaam is, mag deze van het paard meer vragen. Door verschillende organisaties worden cursussen aangeboden voor het houden en rijden van paarden op allerlei verschillende niveaus en met allerlei verschillende methoden.

Door Nederlandse onderzoekers is en wordt, ook internationaal gezien, vooruitstrevend onderzoek gedaan op gebied van onder andere training, gedrag, gezondheid en de ontwikkeling van jonge paarden (onder andere EXOC, Jumpex, "Horsonality, a study of the personality of the horse.", The importance of social relationships in horses, overtraining (Endocrinological and behavioural adaptations to experimentally induced physical stress in horses) , interactie-ruiter-paard (The interaction between rider, saddle and horse: opportunities to prevent injuries)). Mede hierdoor staan het Nederlands sportpaard en de Nederlandse paardenkennis internationaal gezien in hoog aanzien.

In Nederland zijn er twee universiteiten die wetenschappelijk onderzoek doen met betrekking tot paarden. Dit zijn de Universiteit van Utrecht (UU) en Wageningen Universiteit en Research Centre (WUR). Andere universiteiten doen maar sporadisch onderzoek naar paarden. Daarnaast biedt Helicon NHB Deurne de faciliteiten om (wetenschappelijk) praktijkonderzoek te doen, en wordt er steeds meer kleinschalig onderzoek gedaan door studenten van de hogescholen (HAS Den Bosch, van Hall Larenstein, CAH Dronten etc.) in de vorm van afstudeervakken (wel of niet begeleid door een onderzoeker van een universiteit). De UU en WUR hebben regelmatig contact, maar stemmen het wetenschappelijk onderzoek niet op elkaar af. In het verleden is geprobeerd om een interfaculteit met UU en WUR op te richten, maar dit is niet gelukt. Om het onderzoek aan het paard breed op te kunnen zetten in bijvoorbeeld welzijn, gezondheid of training is het voor de hand liggend dat deze universiteiten meer van elkaars expertise gebruik maken. **Een intensief samenwerkingsverband lijkt de voor de hand liggende oplossing.**

Zelfregulering

Om ongewenst gedrag of gebruik van ongeoorloofde middelen te voorkomen is binnen de paardensector een Tuchtreglement actief. Hiermee reguleert de sector overtredingen van reglementaire en/of statutaire overtredingen. Omdat welzijn ook in reglementen is opgenomen, worden door het Tuchtrecter straffen in het kader van verminderd welzijn opgelegd.

3. Statement van de SRP

Binnen de SRP informeren en stimuleren de samenwerkende organisaties (de georganiseerde paardenhouders) hun leden, om in hun paardenhouderij en/of omgang met paarden aandacht te hebben voor het welzijn.

De SRP verwacht dat paardenhouders door het uitwisselen van kennis en ervaring nieuwe, eenvoudig in te voeren methoden in hun bedrijfsvoering implementeren.

De SRP zoekt financiering voor de start van wetenschappelijk onderzoek om aan te tonen dat er significante verbeteringen mogelijk zijn door bedrijfsaanpassingen en/of aanpassing van trainingsmethoden. Hiernaast is wetenschappelijk onderzoek nodig naar de betrouwbaarheid van objectieve meetmethoden en hun betrouwbaarheid.

De SRP:

- ◇ wil, ondanks het feit dat er géén Europese regelgeving of richtlijnen bestaan op het gebied van welzijn bij paarden, toch al een aantal verbeteringen in Nederland gaan realiseren;
- ◇ wil dat paardenhouders met zorg omgaan met paarden en hierop aanspreekbaar zijn;
- ◇ wil dat paardenhouders een manier van houden en werken met paarden bezigen, waarbij de paarden-natuurlijk gedrag kunnen tonen en ingrepen aan het dier niet nodig zijn conform het Ingrepenbesluit;
- ◇ streeft er naar dat Nederland internationaal op paardengebied toonaangevend is op het gebied van dierenwelzijn en dat blijft;
- ◇ wil tijdig invulling geven aan nieuwe ontwikkelingen, rekening houdend met de overgangstermijnen van Europese regelgeving;
- ◇ wil evenwicht tussen enerzijds de maatschappelijke zorg en anderzijds de praktische ervaringen van de paardenhouders en de mensen die met paarden werken;
- ◇ wil voortvarend verder werken aan nieuwe concepten, die het mogelijk maken dat houders van paarden en mensen die met paarden werken, dierenwelzijn uitdragen als hun handelskenmerk;
- ◇ verlangt van alle bij de SRP aangesloten organisaties, dat ze in 2009 een beleidsnota Welzijn Paard hebben en daar naar handelen.

De SRP distantieert zich van:

- ◇ het gebruik van ongeoorloofde middelen door paardenhouders en eigenaren.
- ◇ het couperen van paardenstaarten en aanbrengen van brandmerken.
- ◇ het verbieden van paardenmarkten.
- ◇ verwaarlozing van paarden.

Bij signalering van verwaarlozing is het belangrijk dat de aanstichter wordt aangesproken en voorgelicht over wat niet klopt. Deze sociale controle binnen de sector moet nog meer verspreid en normaal worden. Als de aanstichter van de verwaarlozing herhaaldelijk niet reageert zal de AID of LID ingeschakeld worden. **Iedere paardenhouder moet de verantwoordelijkheid nemen om andere paardenhouders aan te spreken wanneer men vermoedt dat het welzijn in het geding is.**

Nationaal Hippisch Kenniscentrum

Binnen Nederland is veel kennis over paarden aanwezig. Deze is echter versnipperd en moeilijk te vinden. De SRP realiseert zich terdege dat bundeling van deze informatie een sprong vooruit kan betekenen voor het welzijn van het paard. Ook kan het bundelen van informatie zorgen voor een stroomversnelling in het opdoen van nieuwe kennis, omdat meer partijen samenwerken en onderzoeken op elkaar afgestemd kunnen worden. Het opzetten van het Nationaal Hippisch Kenniscentrum bevindt zich dan ook in de eindfase.

Het Nationaal Hippisch Kenniscentrum (NHK) is een onafhankelijk orgaan, geïnitieerd door de SRP. Het NHK zal de innovatie-, kennis- en onderzoeksagenda opzetten in samenwerking met ondernemers, onderzoek en onderwijs. De kennisontwikkeling, onder coördinatie van het NHK, zal voortkomen uit degelijk (wetenschappelijk) onderzoek door de onderzoeksinstituten, het (groen) onderwijs en de ondernemers uit de paardensector. Tevens zal de kennis aangevuld worden door relevant onderzoek uit het buitenland. Het NHK zal deze kennis terug laten stromen naar de sector. Overal waar in dit rapport over voorlichting zonder verwijzing naar een verantwoordelijke partij wordt gesproken, wordt voorlichting door het NHK bedoeld.

---

4. Plan van aanpak bevorderen Welzijn Paard: HUISVESTING

Huisvesting is één van de onderwerpen waarop de minister de nadruk heeft gelegd. Dit onderwerp heeft vele facetten. De SRP ziet bij het onderwerp Huisvesting veel mogelijkheden om op korte termijn vooruitgang te boeken in het verbeteren van het welzijn van het paard. **Het streefbeeld is te komen tot huisvesting waarbij recht wordt gedaan aan een goede samenhang tussen de behoefte aan sociale contacten, lichaamsbeweging, het natuurlijke eetgedrag en voorkomen van lichamelijke of mentale ongemakken.** Hieronder worden de aandachtspunten en verbeteringen toegelicht.

4.1. Aandachtspunten en verbeteringen van huisvesting van paarden

De huisvesting van paarden in Nederland is heel divers. De meerderheid van de volwassen paarden wordt gehuisvest in individuele boxen, terwijl jongere dieren en fokmerries vaak in groepshuisvesting binnen of buiten staan. Hiernaast bestaan er stands, inloopstallen en allerlei verschillende typen boxen, waarbij meer of minder sociaal contact mogelijk is. Verder is er veel verschil in de tijdsduur die paarden buiten doorbrengen. Dit varieert van altijd in de wei, via een paar uur in de wei of een uitloopmogelijkheid aan de stal, tot aan nooit naar buiten. In grote lijnen is bekend dat aspecten als mogelijkheden voor sociaal contact, boxgrootte en beweging van invloed zijn op het welzijn van paarden. Er is echter geen direct verband te leggen tussen welzijn en een bepaalde wijze van huisvesten, omdat naast staltype ook andere managementfactoren een belangrijke rol spelen. Een verbetering bij recent nieuw gebouwde stallen is een grotere mogelijkheid voor sociaal contact. Op dit moment zijn er echter geen objectieve welzijnsparameters, die op basis van de vijf vrijheden, het effect van een bepaald type huisvesting op het welzijn van paarden kunnen meten. Als gevolg van het ontbreken van zo'n methode zijn er voor Nederland geen kengetallen over de omvang van welzijnsproblemen. Daarmee kan het effect van een aanpassing in de huisvesting ook niet beoordeeld worden. Het streefbeeld is te komen tot huisvesting waarbij recht wordt gedaan aan een goed samenhang tussen de behoefte aan sociale contacten, lichaamsbeweging, het natuurlijke eetgedrag en voorkomen van lichamelijke of mentale ongemakken.

Verbeteringen voor het ontbreken van methoden om het welzijn te meten met behulp van objectieve welzijnsparameters

Het is niet duidelijk hoe welzijn gemeten kan worden. Hiervoor moeten objectieve parameters vastgesteld worden, die goed in de praktijk te gebruiken zijn. Hierbij moet gekeken worden naar zowel de omgeving van het paard als naar het paard zelf. Niet ieder paard reageert hetzelfde op een bepaalde omgeving. Binnen het grote Europees project Welfare Quality® worden voor de grote landbouwhuisdiersoorten (kip, varken, rund) welzijnsparameters ontwikkeld (monitoringssystemen) om het welzijn in de praktijk te inventariseren en vervolgens advies uit te kunnen brengen over risicofactoren en kansen aan de veehouders. Het paard is niet in dit project opgenomen, maar een soortgelijk project voor paarden kan op deze manier worden opgezet (*Rapport Beantwoording vragen PVA Paardenhouderij, November 2008*).

De methode zou vervolgens gebruikt kunnen worden in de beoordeling van bedrijven en daarmee ook opgenomen kunnen worden in bestaande certificeringssystemen. In de paardenhouderij is certificering mogelijk binnen de hengstenhouderij en als accommodatiehouder (Veiligheidscertificaat). Het welzijn van paarden kan met de welzijnsmonitorings-methode op bedrijven in kaart worden gebracht en de stalhouder kan op basis daarvan ook advies inwinnen omtrent risicofactoren in zijn bedrijf. FNHO en LTO hebben met WUR een project in voorbereiding om deze objectieve welzijnsparameters te bepalen. In dit project wordt ook gekeken naar soortgelijke ontwikkelingen in andere dierensectoren.

Verbeteringen voor het gebrek aan kengetallen over welzijnsproblemen

De laatste jaren is de georganiseerde sector zich ervan bewust geworden dat het paard in bepaalde mate tegemoet moet kunnen komen aan zijn natuurlijke behoefte, omdat er anders verminderd welzijn kan ontstaan. Het is niet duidelijk hoe het op dit moment met het welzijn van paarden in Nederland gesteld is. **Als er een methode is ontwikkeld om het welzijn met behulp van objectieve welzijnsparameters betrouwbaar in beeld te brengen, kunnen kengetallen voor Nederland verkregen worden in een monitoringssysteem.**

4.1.1. Dieren moeten vrij zijn van dorst, honger en onjuiste voeding

De aandachtspunten die in het kader van deze vrijheid benoemd kunnen worden, komen in Hoofdstuk 5 aan bod.

4.1.2. Dieren moeten vrij zijn van fysiek en fysiologisch ongerief (discomfort)

4.1.2.1. Klimaat in paardenstallen

Omdat paarden relatief veel tijd op stal doorbrengen, is het klimaat in de paardenstal belangrijk voor zijn gezondheid en welzijn. Het paard heeft echter een andere thermale comfortzone dan de mens, hetgeen tot misverstanden kan leiden. Ook de kwaliteit van de lucht in de stal is erg belangrijk. Met andere woorden: de aan- en afvoer van de lucht moet goed geregeld zijn. Door het paard zelf komen vocht en irriterende gassen als ammoniak in de stal. Stof kan vaak de oorzaak zijn van het ontstaan van astmatische aandoeningen zoals COPD (*Rapport Beantwoording vragen PVA Paardenhouderij, November 2008*). Paarden staan graag in een lichte stal. Vooral voor fokmerries is voldoende (dag)licht erg belangrijk voor de cyclus (*Rapport Beantwoording vragen PVA Paardenhouderij, November 2008*). In Nederland zijn richtlijnen voor het stalklimaat gegeven in het Handboek Paardenhouderij (1998). Dit handboek is verouderd en moet een vervolg krijgen. In Nederland is nog onvoldoende onderzoek naar de invloed van het stalklimaat op het welbevinden van het paard gedaan.

Verbetering voor het aandachtspunt: Klimaat in paardenstallen

De LTO en FNHO gaan een nieuwe versie van het Handboek Paardenhouderij samen (laten) stellen. In dit handboek worden meerdere aandachtspunten aangepakt. Medio 2010 is het nieuwe Handboek Huisvesting Paarden gereed. De richtlijnen m.b.t. boxafmetingen, licht- en luchtkwaliteit, beweging en voeding zijn getoetst aan de nieuwste wetenschappelijke inzichten en vertaald naar praktische richtlijnen.

Voorlichting aan de stalhouders over klimaat in paardenstallen is belangrijk. Klimaat dient binnen de hippische opleidingen een belangrijkere rol te krijgen.

Ook de gemeente moet bij het beoordelen van een (ver)bouwaanvraag de aanpassingen, die nodig zijn voor een optimaal stalklimaat, kunnen begrijpen. Hiervoor is ook voorlichting nodig van de gemeenteamttenaren. **De SRP levert door middel van het Handboek Huisvesting Paardenhouderij aan de gemeenten de benodigde informatie aan.**

4.1.2.2. Schuilgelegenheid

Paarden kunnen goed tegen regen en kou. Belangrijk is wel dat ze een droge plek hebben met mogelijkheid om te schuilen tegen regen, zon, wind of andere weersinvloeden. Ook een schuilgelegenheid tegen insecten kan aangenaam voor de paarden zijn. Vaak wordt hieraan al voldaan door een open stal, afdak of bomen. Het aandachtspunt waar paardenhouders tegen aanlopen is het beleid van gemeenten op het gebied van ruimtelijke ordening (onderdak/schuilhutten). Per gemeente verschillen de eisen waaraan een schuilgelegenheid

---

moet voldoen. Voor paardenhouders is niet altijd duidelijk wat de achterliggende motieven van de voorwaarden zijn.

Verbetering voor het aandachtspunt: Schuilgelegenheid

Binnen de gemeenten is nog weinig kennis van paarden en hun behoeften. Het beleid ten aanzien van ruimtelijke ordening sluit dan ook niet altijd aan bij de wensen van het paard en de paardenhouders. Door voorlichting kan het inzicht over de behoeften van het paard bij gemeentebesturen vergroot worden. **De sector voltooit op dit moment een nieuwe versie van de handreiking Ruimtelijke Ordening.** Deze wordt verspreid onder alle gemeenten. Met deze handreiking worden oplossingen voor problemen aangedragen.

4.1.3. Dieren moeten vrij zijn van pijn, verwonding en ziektes

Pijn of verwonding op stal en in de wei

Het paard moet op stal beschermd worden tegen verwondingen door scherpe voorwerpen of uitstekende delen. Ook moet de stal ruim genoeg zijn om zich zonder problemen in te kunnen bewegen. In de Nederlandse wetgeving staan geen normen voor huisvesting voor paarden. Er zijn wel richtlijnen gegeven in het Handboek Paardenhouderij (1998).

In de wei geeft prikkeldraad verhoogd risico op ernstige verwondingen.

Verbetering voor het aandachtspunt: Pijn en verwonding op stal en in de wei

In stallen moeten scherpe punten en uitstekende delen verwijderd te worden. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij de stalhouder of eventueel bij de dierenarts die het probleem signaleert. **De stal moet in ieder geval groot genoeg zijn om het paard veilig te laten bewegen.** De discussie over de grootte van de stal in verhouding tot de hoeveelheid beweging die een paard nodig heeft, komt in 4.1.5.1. aan de orde.

De sector wil af van paardenweiden met prikkeldraad omheining om verwondingen te voorkomen.

4.1.4. Dieren moeten vrij zijn van angst en chronische stress

Angst en acute stress zijn normaal voor een vluchtdier zoals het paard en een voorwaarde om te kunnen overleven. Chronische angst en stress gaan echter ten koste van het welbevinden. Of en in welke mate er sprake is van chronische angst en/of stress onder Nederlandse omstandigheden is niet duidelijk.

4.1.4.1. Abnormaal gedrag en stereotypieën

Als paarden herhaaldelijk niet aan hun basisbehoeften kunnen voldoen, weinig tot geen invloed op hun omgeving kunnen uitoefenen of hun omgeving niet voorspelbaar kunnen maken, dan ontstaat chronische stress. Eén van de overlevingsmechanismen die het paard gebruikt om met chronische stress om te kunnen gaan is het ontwikkelen van abnormaal gedrag of stereotiep gedrag. Stereotypieën of ook wel abnormaal repetitief gedrag (Abnormal Repetitive Behaviours, ARB) genoemd, zijn een indicatie van verminderd welzijn in het heden of het verleden. Er is een duidelijke relatie tussen chronische stress (verminderde voorspelbaarheid en beïnvloedbaarheid van de omgeving), conflict gedrag en het optreden van ARB's aangetoond (*Rapport Beantwoording vragen PVA Paardenhouderij, November 2008*).

Verbetering voor het aandachtspunt: Abnormaal gedrag en stereotypieën

Het is niet bekend hoeveel paarden in Nederland abnormaal en/of stereotiep gedrag vertonen. De hierboven genoemde ontwikkeling van een welzijnsmonitoringssysteem kan

---

gebruikt worden om onderzoek hiernaar uit te voeren. **Dit betekent dat rond 2011 begonnen kan worden aan het onderzoek naar abnormaal gedrag en stereotypieën met onderbouwde welzijnsparameters.**

4.1.4.2. Verhinderen van stereotiep gedrag

Voorbeelden van stereotiep gedrag zijn onder andere luchtzuigen en weven. Vaak worden de dieren geïsoleerd van andere paarden gezet, zodat het gedrag niet gekopieerd kan worden. Wetenschappelijk onderzoek heeft echter niet kunnen aantonen dat paarden dit gedrag van elkaar kopiëren (Nicol, 1999). Het lijkt er eerder op dat de omstandigheden waaronder deze paarden zich bevinden aanleiding zijn voor de ontwikkeling van stereotiep gedrag. Het ene paard lijkt er overigens wel gevoeliger voor te zijn dan het andere paard. Het uitvoeren van een stereotypie zorgt voor de productie van endorfinen in het lichaam van het paard. Het paard komt hierdoor in een soort roes en voelt zich prettig in een onprettige omgeving. Het verhinderen van stereotiep gedrag zorgt voor verminderd welzijn, omdat er geen roes ontstaat. Om zich dan toch weer prettiger te voelen, gaat het paard weer ander, vaak ook ongewenst gedrag vertonen.

Verbetering voor het aandachtspunt: Verhinderen van stereotiep gedrag

Het verhinderen van stereotiep gedrag kan leiden tot vermindering van het welbevinden. Om stereotiep gedrag te voorkomen en maatregelen te nemen indien dit geconstateerd wordt, is voorlichting aan (stal-)eigenaren noodzakelijk. Het NHK is bij uitstek geschikt deze informatie toegankelijk te maken. Daarnaast is informatieverbreiding via hippische opleidingen en bladen geïndiceerd.

4.1.5. Dieren moeten vrij zijn om natuurlijk gedrag te vertonen

4.1.5.1. Individuele huisvesting

Vroeger werden paarden meer in stands gehouden. Dit zijn smalle ruimtes, waar meerdere dieren naast elkaar staan. Ze hebben sociaal contact, maar weinig beweging en mogelijkheid tot lichamelijk contact. In het verleden zijn paarden uit de stands gehaald en in boxen gezet met het idee dat de paarden dan in ieder geval meer ruimte hadden en meer konden bewegen. Als dieren in boxen staan met drie dichte muren kunnen ze veel minder sociaal contact hebben met andere paarden. Dit is van invloed op het welbevinden. Als een boxwand mogelijkheden biedt voor sociaal contact, moeten paarden naast elkaar staan die elkaar tolereren, anders kan de stalling alsnog stress opleveren.

Verbetering voor het aandachtspunt: Individuele huisvesting

Tegenwoordig staan de meeste paarden in een box. De SRP ziet het belang van sociaal contact. Er worden steeds meer stallen gemaakt met (gedeeltelijk) open wanden. Hierdoor kan het paard wel sociaal contact hebben zonder de verwondingen die erbij kunnen optreden. Al eerder genoemd hierbij is, dat paarden naast elkaar moeten staan die elkaar tolereren. **Een goed stalmanagement is hiervoor noodzakelijk**, hetgeen door voorlichting bereikt kan worden.

De grootte van een individuele box is minder belangrijk, mits het paard genoeg contact met andere paarden kan hebben en dagelijks voldoende beweegt. Als de paarden lange tijd per dag op stal staan, is het noodzakelijk om zorg te dragen voor andere aspecten van het natuurlijk gedrag. De dieren moeten dan sociaal contact kunnen hebben en ook beweging door een grotere afmeting van de box of een uitloop. De richtlijn voor de oppervlakte van een paardenbox is 3m x 3m. **Belangrijker vindt de SRP het verband tussen grootte, beweging, sociaal contact en het klimaat in de stal.** De SRP vindt dat de stal dusdanig aangepast moet zijn, dat een paard sociaal contact kan hebben. Nadat de resultaten van

---

onderzoek met behulp van het monitoringssysteem bekend zijn, wordt bekeken of de richtlijnen moeten worden aangepast.

4.1.5.2. Groepshuisvesting

In Nederland worden steeds meer paarden in groepshuisvesting gehouden. Deze ontwikkeling is al gestart in de tachtiger jaren naar aanleiding van praktijkonderzoek. In groepshuisvesting kunnen paarden veel natuurlijk gedrag vertonen. In groepshuisvesting bestaat echter ook een verhoogd risico op verwondingen en uitsluiting van ranglagere paarden in vergelijking met solitaire huisvesting. De voor- en nadelen van groepshuisvesting in het kader van het welzijn van paarden zijn in Nederland nog niet wetenschappelijk onderzocht.

Verbetering voor het aandachtspunt: Groepshuisvesting

In de fokkerij vindt tegenwoordig veel opfok van jonge paarden plaats in groepen. Er worden ook zogenaamde bewegingsstallen gebouwd. Hierbij lopen paarden in een groep en moeten zij voor hun krachtvoer, water, ruwvoer en ligplaats naar een speciaal daarvoor ingerichte plek. Deze stallen voldoen goed aan de natuurlijke behoeften van paarden. Alhoewel er vele voordelen zijn van bewegingsstallen, zijn er ook nog (praktische) bezwaren. **De problemen die door groepshuisvesting ontstaan, komen vaak door een verkeerde indeling van de stal of door een instabiele samenstelling van de groep.** Management is een belangrijke factor in deze. Voorlichting kan hier verbetering brengen.

---

5. Plan van aanpak bevorderen Welzijn Paard: VOEDING

Voeding is één van de onderwerpen waarop de minister de nadruk heeft gelegd. Dit onderwerp heeft vele facetten. De sector Paardenhouderij ziet bij het onderwerp Voeding volop mogelijkheden om op korte termijn vooruitgang te boeken in het bevorderen van het welzijn van het paard. **Het streefbeeld te komen tot een voermanagement, waarbij rekening wordt gehouden met het natuurlijk eetgedrag van het paard, een goede afstemming van de voeding op voedingsbehoefte die past bij het gebruik van het paard, en voorkomen wordt dat de gebruikte voedingsmiddelen een nadelige invloed hebben op de gezondheid van het paard.** Hieronder worden de aandachtspunten toegelicht.

5.1. Aandachtspunten en verbeteringen van voeding van paarden

Paarden grazen zowel overdag als 's nachts. Ze eten niet tot ze genoeg energie opgenomen hebben, maar eten tot ze lang genoeg eetgedrag hebben vertoond. Het spijsverteringsstelsel werkt constant en niet alleen rond voertijd. Om dit natuurlijk gedrag op stal te benaderen dient het rantsoen voldoende structuur te bevatten en meermalen per dag te worden aangeboden. Vervolgens moeten er de juiste voedingsstoffen in zitten. (*Paard en Voer, 2006*)

5.1.1. Dieren moeten vrij zijn van dorst, honger en onjuiste voeding

5.1.1.1. Te weinig structureel ruwvoer

Om het maag-darmstelsel van paarden goed te laten functioneren zijn voldoende vezels en een structureel rantsoen essentieel. Structureel ruwvoer is moeilijker te vermalen en verteren dan krachtvoer en zorgt dus voor een langduriger vulling van het spijsverteringsstelsel. De opname van ruwvoer door een paard kost veel tijd en voorkomt verveling en het ontstaan van ongewenst gedrag.

Het verstrekken van relatief veel ruwvoer wordt in de praktijk voor sportpaarden als ongewenst ervaren omdat de paarden tijdens de sport hinder zouden ondervinden van overmatige buikvulling door ruwvoer in het spijsverteringskanaal. In Nederland is een onderzoek uitgevoerd naar gedrag, bloedwaarden en prestaties bij paarden met een relatief hoge en relatief lage ratio ruwvoer/krachtvoer. Bij middelzware arbeid werd geen verschil gevonden tussen de prestaties van deze twee groepen paarden (*Ellis, 2002*).

Verbetering voor het aandachtspunt: Te weinig structureel ruwvoer

Binnen de sector Paardenhouderij ontwikkelt zich geleidelijk de bewustwording van de noodzaak van ruwvoer voor paarden. Toch blijft het een aandachtspunt door een aantal praktische problemen. In de internationale paardenhouderij is veel wetenschappelijk onderzoek gedaan naar de invloed van de kwaliteit van ruwvoer op het welzijn van het paard. Er zijn grote verschillen tussen de voederbehoeften van paarden. Dit maakt het moeilijk om de resultaten van het onderzoek toe te passen. Ook is vaak niet bekend welke voedingswaarde een bepaalde partij ruwvoer heeft. Het is dus moeilijk om het rantsoen goed af te stemmen op de behoefte van het paard. **Hier is meer bemonstering van het ruwvoer wenselijk om meer onderbouwing te krijgen voor het aandeel van het ruwvoer in het rantsoen.** De verantwoordelijkheid van de bemonstering ligt bij de paardenhouders. Zij kunnen dit door meerdere partijen laten doen.

Uit onderzoek van Ellis (*2002*) blijkt dat een rantsoen van enkel ruwvoer tot op middelzwaar trainingsniveau genoeg is om in de energie van het paard te voorzien. Wel moet het ruwvoer vezelrijk genoeg zijn voor de vertering, maar ook als tijdverdrijf. Zo kan ongewenst gedrag

---

door verveling worden tegengegaan. **Het is belangrijk om de paardengebruikers breed voor te lichten over het belang van ruwvoer voor het welzijn van het paard.**

5.1.1.2. Teveel krachtvoer per voerbeurt

Onder de noemer 'krachtvoer' vallen verschillende voedingsmiddelen, zoals kant en klare brokken en muesli. De tijd die het paard nodig heeft om krachtvoer op te nemen is veel korter dan voor ruwvoer. De maag van het paard heeft maar een beperkte capaciteit. Wanneer in korte tijd te veel krachtvoer aan een paard wordt verstrekt kan dat ten koste van de gezondheid gaan, bijvoorbeeld koliek of hoefbevangenheid. De hoeveelheid krachtvoer dient aangepast te zijn aan het paardenras en het gebruiksdoel. Daarnaast is een goede balans tussen krachtvoer en ruwvoer essentieel.

Verbetering voor het aandachtspunt: Teveel krachtvoer per voerbeurt

Veel paardenhouders geven teveel krachtvoer per voerbeurt aan het paard. Hierdoor kan de vertering uit balans raken. Vaak hebben de paarden niet veel krachtvoer nodig, tenzij ze op hoog niveau presteren. Ook is het beter voor het paard om meerdere keren per dag een kleinere hoeveelheid voer te krijgen. **Voorlichting over het voeren van krachtvoer is nodig.**

5.1.1.3. Frequenties van het verstrekken van voer

Het belang van het meerdere malen per dag verstrekken van voeding wordt te weinig onderkend.

Verbetering voor het aandachtspunt: Frequenties van het verstrekken van voer

Het kan het welzijn van paarden verbeteren door de periodes tussen de voerbeurten te verkorten. Door uitgebreide voorlichting zal hier grote vooruitgang geboekt kunnen worden. Daarnaast zullen nieuwe ontwikkelingen (automatische voedermachines) een groter aantal voergiften per dag op eenvoudige wijze mogelijk maken.

5.1.1.4. Voedingssupplementen

Een breed scala van voedingssupplementen is voor de consument beschikbaar en vindt door een uitgekende marketing volop afzet. Informatie over het juiste gebruik en soms zelfs schadelijke effecten (overdosering, verkeerde combinaties van producten) is onvoldoende beschikbaar.

Verbetering voor het aandachtspunt: Voedingssupplementen

Bij overdreven gebruik van voedingssupplementen kan de gezondheid van het paard in het geding komen. Adequate voorlichting over het toepassen van deze producten is noodzakelijk door producenten, hippische opleidingen en dierenartsen.

5.1.1.5. Water

Het paard moet over voldoende vers water kunnen beschikken bij iedere vorm van huisvesting, tijdens langdurig transport en bij evenementen. De behoefte aan water hangt af van de omstandigheden. Aandachtspunten zijn situaties waarin het paard wenst te drinken, maar daar geen gelegenheid toe heeft.

Verbetering voor het aandachtspunt: Water

Op plaatsen waar geen waterbron aanwezig is, moet het paard regelmatig en voldoende water aangeboden krijgen. Door middel van voorlichting zal de SRP dit uitdragen.

Hiernaast dient op alle evenementen waarbij paarden aanwezig zijn volop schoon drinkwater beschikbaar te zijn. In 2010 wordt het aanbieden van schoon drinkwater opgenomen in alle wedstrijdreglementen.

5.1.2. Dieren moeten vrij zijn van fysiek en fysiologisch ongerief (discomfort)

Zie Hoofdstuk 4 Huisvesting.

5.1.3. Dieren moeten vrij zijn van pijn, verwonding en ziektes

Zie Hoofdstuk 5.1.1. Dieren moeten vrij zijn van dorst, honger en onjuiste voeding.

5.1.4. Dieren moeten vrij zijn van angst en chronische stress

Onder deze kop kunnen meerdere punten vallen zoals voernijd en stereotypieën. Voernijd hangt direct samen met het staldesign en met de relatie met buurpaarden. Zie hiervoor Hoofdstuk 4. Huisvesting. Ook stereotypieën zijn in dat hoofdstuk besproken.

5.1.5. Dieren moeten vrij zijn om natuurlijk gedrag te vertonen

5.1.5.1. Foerageren

Het foerageergedrag is belangrijk voor het welbevinden van het paard. Onder foerageren verstaat men het vergaren van voedsel. Foerageren hoeft niet in een grote ruimte te gebeuren, maar kan goed op stal. Het aandachtspunt bij dit onderwerp is, dat paarden soms te weinig voerbeurten per dag hebben. (*Paard en Voer, 2006*)

Verbetering voor het aandachtspunt: Foerageren

Foerageren is een belangrijke behoefte voor het paard. Ruwvoer geeft meer foerageer mogelijkheid dan krachtvoer. Om het paard langere tijd gedurende de dag bezig te houden, kan hierin voorzien worden door meerdere keren per dag te voeren. Dit kan zowel hooi, kuilvoer, stro of een ander ruwvoer zijn. Met stalspeeltjes en speciaal ontwikkelde voederballen kan soms ook in de foerageerbehoefte voorzien worden. **Met voorlichting zijn zeker verbeteringen mogelijk bij het foerageren bij paarden.**

5.1.5.2. Giftige planten

De meeste paarden eten geen giftige planten. In gedroogde vorm herkennen ze de planten niet als giftig en worden deze wel gegeten. Een voorbeeld hiervan is (Sint-) Jakobskruid. Deze plant groeit in de weilanden, wegbermen en natuurlijk grasland en kan in het hooi terecht komen. Er is een uitgebreide lobby naar de overheid bezig om het inzaaien van Jakobskruid in wegbermen tegen te gaan. Ook andere giftige planten hebben aandacht nodig. (*Paard en Voer, 2006*)

Verbetering voor het aandachtspunt: Giftige planten

Voorlichting aan paardenhouders is van belang om het publiek duidelijk te maken welke planten giftig zijn. Ook de symptomen bij vergiftiging zijn nog relatief onbekend.

De overheid moet het inzaaien van Jakobskruid in wegbermen verbieden. Terreineigenaren en wegbermbeheerders zijn verantwoordelijk voor de bestrijding en kunnen aansprakelijk worden gesteld voor de verspreiding van het Jakobskruid.

Het dient verboden te worden om zaad van Jakobskruid nog in enig zaadgoed op te nemen. De SRP bevordert via de media aandacht voor het gevaar van Jakobskruid.

---

6. Plan van aanpak Bevorderen Welzijn Paard: TRAINING en HULPMIDDELEN

Training en hulpmiddelen is één van de onderwerpen waarop de minister de nadruk heeft gelegd. Dit onderwerp heeft vele facetten. **Het streefbeeld is dat bij het trainen van het paard als uitgangspunt genomen wordt dat de toegepaste methode aansluit bij de natuurlijke aanleg van het betreffende dier. De trainingsmethode heeft een positieve invloed op het welbevinden van het paard.** Hieronder worden de aandachtspunten en verbeteringen toegelicht.

6.1. Aandachtspunten en verbeteringen van training en hulpmiddelen van en bij paarden

Training is een proces waarbij de mens het paard nieuwe associaties probeert te leren. Hierbij moet een waarneembare gedragsverandering optreden, anders is er volgens de definitie niets geleerd. Hiernaast wordt het lichaam door training aangepast aan andere belasting van bijvoorbeeld botten, pezen, ligamenten, spieren, metabole processen. Van de belangenorganisaties voelen de KNHS en de NDR zich het meest met dit onderwerp verwant. Zij vormen samen dan ook de vertegenwoordigers van de sport binnen de SRP. Beide organisaties hebben de laatste jaren veel veranderingen doorgevoerd om het welzijn van paarden in de sport te verbeteren. Bij de verbeteringen komt naar voren wat er is veranderd en wat nog beter kan.

In dit Plan van Aanpak wordt voor het hoofdstuk training de (top) sport en recreatie onder één noemer geplaatst. Bij recreatie worden minder lichamelijke eisen gesteld aan de paarden. Waar nodig wordt in onderstaande hoofdstukken verschil gemaakt tussen (top)sport en recreatie.

6.1.1. Dieren moeten vrij zijn van dorst, honger en onjuiste voeding

Dit wordt besproken in Hoofdstuk 5 Voeding.

6.1.2. Dieren moeten vrij zijn van fysiek en fysiologisch ongerief (discomfort)

6.1.2.1. Ongeoorloofde middelen

Doping is een ongeoorloofd hulpmiddel. In de Gezondheids- en Welzijnswet voor dieren (GWWD), artikel 62 staat dat middelen kunnen worden aangewezen als ongewenst in de sport, omdat ze de prestatie kunnen beïnvloeden. Om paarden te beschermen werden alle niet-lichaamseigen stoffen als ongewenst gezien. Om echter sommige behandelingen toch mogelijk te maken in het belang van het welzijn van de paarden, is na de Olympische Spelen in Athene (2004) het beleid op ongeoorloofde middelen aangepast. De KNHS volgt het reglement van de FEI (Fédération Equestre Internationale) en de NDR volgt het reglement van de UET (Union Européenne du Trot) en de IFHA (International Federation of Horseracing Authorities). De KNHS en de NDR hebben de laatste jaren de controle op ongeoorloofde middelen geïntensiveerd, maar kunnen nog steeds maar een laag percentage van de sportpaarden controleren. Dit komt door de hoge kosten, mede door de onderzoeken van de controles. In de humane sport komen de financiering van het onderzoek en de kosten van de controles voor rekening van de overheid.

Verbetering voor het aandachtspunt: Ongeoorloofde middelen

De controle op ongeoorloofde middelen functioneert in de praktijk goed. De SRP is echter van oordeel dat, ten behoeve van een adequate uitvoering van het beleid, **het aantal**

---

controles geïntensiveerd moet worden. Uit de Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren blijkt dat het de bedoeling van de wetgever is om wedstrijden zo eerlijk mogelijk te laten verlopen. Gelet op deze doelstelling en gegeven het feit dat de overheid ook controles op ongeoorloofde middelen in andere sectoren subsidieert, zou het wenselijk zijn als de overheid ook in de paardensport bijdraagt in de kosten, die de intensivering van controles met zich meebrengt. De SRP vraagt de overheid dan ook de controles op ongeoorloofde middelen in de paardensport te subsidiëren, zoals in andere sporten. De SRP vraagt de overheid om te onderzoeken of de controles dichterbij kunnen worden uitgevoerd, om de kosten te drukken.

6.1.2.2. Objectieve welzijnsparameters bij bereden paarden

Net als bij huisvesting zijn er bij paarden geen objectieve welzijnsparameters voor het berijden en gebruik van een paard. De KNHS heeft sinds de nota “Welzijn moet er wel zijn” uit 2004 welzijn nadrukkelijker opgenomen in de opleidingen tot instructeur en official. Ook zijn er twee boeken uitgebracht om paardensporters meer voor te lichten over het wezen paard. Hiernaast heeft de KNHS een gedragscode waar tijdens KNHS-wedstrijden leden zich aan moet houden. Ook de NDR controleert tijdens de wedstrijden op een correcte en respectvolle benadering van het paard. Buiten de wedstrijden is er geen controle. Het blijkt moeilijk om een interpretatie van het welbevinden van het paard te geven van het gedrag en de omgeving, omdat er geen objectieve welzijnsparameters zijn. De ISES (International Society for Equitation Science) is internationaal bezig om objectieve welzijnsparameters te formuleren voor het gedrag van het paard binnen de combinatie ruiterspaard. Meerdere scholen die participeren in de Groene Kennis Coöperatie (GKC), zijn onder leiding van de WUR in 2008 begonnen met objectieve welzijnsparameters vanuit de mens in de combinatie ruiterspaard te formuleren. De SRP participeert in dit project in de stuurgroep. Dit project Match or Mismatch wil binnen een jaar een lijst hebben om op een gestructureerde manier het gedrag van het bereden paard te interpreteren.

Verbetering voor het aandachtspunt: Objectieve welzijnsparameters bij bereden paarden

Om ook het bereden paard te kunnen beoordelen op het welbevinden moeten ook voor het bereden paard objectieve welzijnsparameters geformuleerd worden.

Twee wetenschappelijke organisaties zijn al bezig met onderzoek om welzijnsparameters te formuleren en onderbouwen, namelijk de internationale organisatie ISES en de WUR (Match or Mismatch). Deze formuleren de welzijnparameters vanuit gedragskenmerken. Er is een onderzoek geïnitieerd om vanuit biomechanische en sportfysiologische kenmerken te komen tot welzijnsparameters.

6.1.3. Dieren moeten vrij zijn van pijn, verwonding en ziektes

6.1.3.1. Loopbaan van het sportpaard

Er zijn veel sportpaarden die tot op hoge leeftijd goed presteren of hebben gepresteerd. Sommige sportpaarden verdwenen in het verleden voortijdig uit beeld. Aangenomen wordt dat een blessure de onderliggende reden was. Om jonge paarden te beschermen zijn in alle takken van de paardensport aanpassingen gedaan, zoals bijvoorbeeld de startleeftijd. Bij de NDR moeten paarden eerst een kwalificatieproef doen, voordat ze aan wedstrijden mee mogen doen. Precieze cijfers over de loopbaan van het paard zijn niet bekend. In het kader van het welzijn van het sportpaard is het goed om te inventariseren hoe het gesteld is met de loopbaan van paarden in Nederland en of er nog meer aanpassingen gedaan moeten worden. Voor jonge paarden zijn de aanlegtesten een belangrijke moment in de training. Hierop wordt in Hoofdstuk 8 Fokkerij verder ingegaan.

Verbetering voor het aandachtspunt: Loopbaan van het sportpaard

Om in kaart te brengen hoe in Nederland de loopbaan van een paard verloopt en welke relatie er bestaat tussen welzijnsproblemen en carrière-beëindiging, moet onderzoek gedaan worden. Om vervroegde uitval tegen te gaan zijn de wedstrijdnormen en startleeftijd voor jonge paarden al aangepast. Toch zijn er nog geen cijfers over vervroegd uitval in Nederland. Dit zal onderzocht worden door de Hoofdafdeling Paard van de Faculteit Diergeneeskunde van de UU.

6.1.3.2. Harnachement

De NDR beseft dat het gebruik van de zweep en het gebruik van dwangmatig harnachement als paardonvriendelijk kan worden gezien. Voor deze hulpmiddelen zijn echter binnen de draf- en rensport strenge regels. Het toezicht wordt aangescherpt. De NDR zal het gebruik van de zweep verder inperken.

Ook de KNHS ziet in dat hulpmiddelen welzijnsverminderend kunnen zijn bij oneigenlijk gebruik. Hulpmiddelen kunnen echter een meerwaarde zijn voor mens en dier, mits op een verantwoorde manier gebruikt. Een juiste keuze van hulpmiddel is situatie-, ruiters- en paardafhankelijk en dus een moeilijke keuze. De KNHS ziet het als een verplichting van de instructeur om in te grijpen bij oneigenlijk gebruik.

Hulpmiddelen die als ‘dwangmiddel’ ingezet kunnen worden, moeten algemeen verboden worden.

Tijdens het rijden van wedstrijden zijn eisen gesteld voor het gebruik van zweep en sporen. In de dressuur zijn vanaf de klassen M1 en hoger sporen verplicht en zweep/karwats verboden.

Bitloos rijden komt voor. Bij de KNHS zijn aanvragen binnen gekomen om bij wedstrijden bitloos te mogen rijden. De KNHS vindt dat niet alleen het welzijn en veiligheid van het paard meetelt, maar ook het welzijn en de veiligheid van de ruiter.

Verbetering voor het aandachtspunt: Harnachement

Om meer inzicht te krijgen in en begrip te kweken over het juiste gebruik van hulpmiddelen is voorlichting noodzakelijk.

Hiernaast is het goed om met de te ontwikkelen objectieve welzijnsparameters de invloed van hulpmiddelen op het welzijn van het paard in kaart te brengen.

De SRP is voorstander van out-of-competition controles van dwangmiddelen bij sportpaarden. Organisatie en financiering moeten nog uitgewerkt worden. De SRP spreekt zich uit tegen dwangmiddelengebruik tijdens wedstrijden, maar ook daarbuiten.

Het moet in de wedstrijd sport worden toegestaan zonder sporen een proef te rijden. Vanaf 2010 zijn vanaf de klassen M1 en hoger sporen niet meer verplicht.

De KNHS gaat wedstrijden uitschrijven, die uitsluitend bestemd zijn voor combinaties zonder bit.

6.1.4. Dieren moeten vrij zijn van angst en chronische stress

6.1.4.1. Leertheorieën en trainingsprincipes

Trainen van paarden is onlosmakelijk verbonden met leertheorieën. Leertheorieën gaan ervan uit dat als een paard een prikkel krijgt door een hulp of door een gebeurtenis in de

---

omgeving, het paard hier op een bepaalde manier op reageert. Leerprocessen zorgen ervoor dat een paard in de training leert. Paarden zijn van nature dieren die snel leren, om gevaren te voorkomen. Paarden kunnen dus veel leren, mits de leertheorie op de juiste manier wordt toegepast. De leertheorie heeft een aantal vormen van leren, bijvoorbeeld de klassieke conditionering (honden van Pavlov) en operante conditionering (wijken voor druk). De leertheorie wordt vaak onbewust toegepast. Veel ongewenst gedrag van paarden op stal of in de training is onbewust door de eigenaar aangeleerd. In de opleidingen tot instructeur en in het groen onderwijs wordt veel aandacht aan de leertheorie gegeven. Trainingsprincipes zijn gebaseerd op de trainingsfysiologie, waarin de aanpassing van het lichaam wordt beschreven.

Verbetering voor het aandachtspunt: Leertheorieën en trainingsprincipes

Leren is natuurlijk gedrag voor een paard. Trainingsfysiologie is de basis van verbetering van prestatie. **De leertheorieën en trainingsprincipes moeten de basis zijn van de ruiteropleidingen. Hiernaast dient door middel van voorlichting de kennis breder in de sector Paardenhouderij verspreid te worden.**

6.1.4.2. Trainingsmethoden

De Nederlandse paardentopsport staat internationaal bovenaan in de dressuursport, springsport en het menen. In de topsport is veel kennis over het toepassen van de trainingsprincipes. De topsport heeft altijd een voorbeeldfunctie voor alle beoefenaars van de sport. Het risico hiervan is dat trainingsmethoden gekopieerd worden zonder de bijbehorende kennis. De topsporters geven voorlichting over de trainingsprincipes, maar bereiken hiermee maar een beperkte groep beoefenaars. Hiernaast is er nog weinig onderzoek gedaan naar het welbevinden van het paard tijdens de training.

In het buitenland is controversie over het Laag-Diep-Rond (LDR) rijden, dat door meerdere Nederlandse en buitenlandse topruiters wordt gebruikt. De Universiteit Utrecht(UU) heeft in 2006 in samenwerking met universiteiten in Uppsala en Zürich een uitgebreid onderzoek gedaan naar de verschillende houdingen van paarden tijdens de training. Uit dat onderzoek is gebleken de LDR houding geen nadeel heeft voor het welbevinden van het paard, maar eerder een voordeel. Er is meer onderzoek gepland in navolging van het Jumpex onderzoek. Tot de resultaten hiervan bekend zijn is het van belang om paardengebruikers voorlichting te geven over het veilig gebruik van de LDR methode.

De KNHS heeft een Code of Conduct waaraan deelnemers aan een KNHS wedstrijd zich moeten houden. Hierin zijn ook welzijnsaspecten in wedstrijdgeving opgenomen, die gecontroleerd kunnen worden door officials tijdens wedstrijden, zowel binnen als buiten de wedstrijdgeving. De SRP is van mening dat deze controle geïntensiveerd moet worden. Ook hierin kunnen de objectieve welzijnsparameters een belangrijke rol spelen. Om officials het welzijn van paarden op het wedstrijdterrein objectiever te kunnen laten beoordelen, moeten zij praktische handvatten hebben.

Verbetering voor het aandachtspunt: Trainingsmethoden

Om een paard efficiënt te trainen is kennis van de trainingsprincipes onontbeerlijk. De trainingsmethoden moeten opgenomen worden in de ruiteropleidingen. **Voorlichting en kennisverspreiding zijn hierbij nodig.**

Ook is het nodig om de invloed van training op het welzijn van het paard te monitoren. De te ontwikkelen welzijnsparameters voor het bereden paard zijn hiervoor nodig. Zie hiervoor 6.1.2.2.

6.1.4.3. Paarden in het verkeer

Ruiters en koetsiers, die zich op de openbare weg begeven, dienen zich te houden aan de geldende (verkeers)regels. Volgens artikel 1 van het Reglement Verkeersregels en Verkeerstekens 1990 (RVV 1990) zijn ruiters en koetsiers bestuurders, net als bijvoorbeeld automobilisten, fietsers en vrachtwagenchauffeurs. Dit betekent dat zij gebruik moeten maken van de openbare weg en dezelfde rechten en plichten hebben als alle andere bestuurders.

Ingevolge artikel 8 van het RVV 1990 behoren ruiters gebruik te maken van het ruiterspad. Zij gebruiken de berm of de rijbaan indien een ruiterspad ontbreekt. Dit houdt automatisch in dat wanneer de berm ontbreekt, de ruiter zich op de rijbaan moet begeven. In de praktijk kan dit gevaarlijke situaties opleveren. De afgelopen jaren heeft de KNHS in veiligheid geïnvesteerd door de overige weggebruikers te informeren over de wijze waarop zij met paarden in het verkeer om dienen te gaan. Zo is de KNHS in 2005 gestart met de verkeerscampagne "Weet wat je doet als je een paard ontmoet". Met deze campagne heeft de KNHS alle weggebruikers bewust willen maken van het gedrag van paarden in het verkeer en tips gegeven hoe te reageren als ze een paard tegenkomen op de openbare weg. Daarnaast heeft de KNHS in samenwerking met Veilig Verkeer Nederland een brochure ontwikkeld over paarden in het verkeer.

Echter, om de veiligheid van de verkeersdeelnemers te vergroten is het wenselijk dat de ruiter en zijn paard en mogelijk ook de koetsier en zijn aanspanning waar mogelijk gebruik mogen maken van de fietspaden en/of voetpaden. Het bovenstaande houdt niet persé in dat de ruiter een status aparte in het verkeer moet krijgen. De veiligheid wordt voldoende gegarandeerd wanneer de ruiter zich mag begeven op paden waarvan het weggebruik nu exclusief is voorbehouden aan voetgangers en fietsers.

Verbetering voor het aandachtspunt: Paarden in het verkeer

Om de veiligheid rond paarden in het verkeer te vergroten kan een vergelijking worden gemaakt met het verkeersrecht in België. Daar mogen voetgangers, fietsers en ruiters op bepaalde wegen de hele breedte van de weg gebruiken zolang ze het overige verkeer niet nodeloos belemmeren. Tevens zijn bepaalde wegen voorbehouden aan voetgangers, fietsers en ruiters. De overheid kan deze aanpassing doorvoeren.

6.1.5. Dieren moeten vrij zijn om natuurlijk gedrag te vertonen

Paarden in training vertonen in beperkte mate natuurlijk gedrag. Veel oefeningen in de dressuur zijn afgeleid van natuurlijk gedrag. De kunst is om bij de training juist zo veel mogelijk gebruik te maken van dat natuurlijk gedrag, zie 6.1.4.1. Leertheorieën en trainingsprincipes. Uiteraard is het van belang dat de training gebeurt zonder inbreuk te maken op het welzijn van het paard.

---

7. Plan van aanpak Bevorderen Welzijn Paard: TRANSPORT

Transport is één van de onderwerpen waarop de minister de nadruk heeft gelegd. Dit onderwerp heeft vele facetten. **Het streefbeeld is dat elk vervoer van paarden zodanig dient te geschieden dat daarbij de veiligheid, natuurlijke stand van het paard, eten en drinken en het tijdig rusten gewaarborgd zijn.** Hieronder worden de aandachtspunten toegelicht.

7.1. Aandachtspunten en verbeteringen van transport van paarden

Elk vervoer van paarden dient zodanig te geschieden dat daarbij de veiligheid, het bewegen, eten en drinken en het tijdig rusten gewaarborgd zijn. Transport van dieren is op Europees niveau vastgelegd in de EU Transportverordening. De Nederlandse overheid implementeert de verordening. Transport kan plaatshebben over de weg, per trein, per boot of per vliegtuig. In dit Plan van Aanpak wordt ingezoomd op het transport via de weg. Binnen deze wijze van transport zijn twee groepen paarden aan te duiden. Aan de ene kant de paarden gebruikt voor sport en recreatie en de andere kant de slachtpaarden. Paarden vallen onder bepaalde omstandigheden onder de EU Transportverordening. De SRP heeft met LNV een interpretatie van deze verordening gemaakt voor de paardenhouderij, volgens welke de controles in Nederland zullen verlopen. Deze interpretatie is terug te vinden op de site van de SRP (www.sectorraadpaarden.nl, 9 december 2008). De wetgeving in het kader van welzijn is altijd van toepassing.

7.1.1. Dieren moeten vrij zijn van dorst, honger en onjuiste voeding

De SRP acht het noodzakelijk dat paarden die vervoerd worden regelmatig toegang krijgen tot vers water en voedsel.

7.1.2. Dieren moeten vrij zijn van fysiek en fysiologisch ongerief (discomfort)

Tijdens vervoer staan paarden in een relatief nauwe ruimte, waardoor deze vrijheid snel in het geding komt. Voor het transport dat valt onder de interpretatie van de EU Transportverordening is wetgeving. Voor het transport dat buiten deze verordening valt is geen controle. Door aandacht te hebben voor het klimaat, de rijstijl en rusttijden hoeft transport geen welzijnsbelemmerend discomfort te geven.

Gids Goede Praktijken

De SRP ontwikkelt een Gids Goede Praktijken met hierin richtlijnen waaraan volgens de SRP paardentransport dat niet onder de EU Transportverordening valt, moet voldoen.

7.1.3. Dieren moeten vrij zijn van pijn, verwonding en ziektes

7.1.3.1. Slachtpaardenvervoer

In Nederland worden relatief weinig paarden geslacht. Het slachten gebeurt veelal in België of verder weg. Hierdoor hebben de paarden onnodig lange reistijden.

Op Europees niveau is een uitgebreid onderzoek bezig naar slachtpaardenvervoer over grote afstand. Uit tussentijdse resultaten blijkt dat het slecht gesteld is met de gezondheid bij aanvang, geschiktheid voor transport, de aanwezigheid van paspoorten en de gezondheid bij aankomst. De SRP ziet geen overeenkomsten met de Nederlandse situatie, maar houdt zich van de voortgang van de onderzoek op te hoogte. Als het definitief resultaat van het onderzoek schrijnend is, kan de Europese wetgeving aangepast worden. Dit heeft ook invloed op de Nederlandse situatie.

De SRP vindt het gewenst dat een kwaliteitssysteem voor de beroepsvervoerders van paarden wordt ontwikkeld en nageleefd. Zo'n systeem moet er toe leiden dat vervoerders en vervoersmiddelen voldoen aan veilig en welzijnsvriendelijk transport.

Verbetering voor het aandachtspunt: Slachtpaardenvervoer

De SRP houdt zich op de hoogte van het Europees onderzoek en informeert de achterban.

Hiernaast ontwikkelt de transportsector een kwaliteitssysteem voor haar leden.

7.1.3.2. Verbieden van paardenmarkten

Er gaan stemmen op om paardenmarkten te verbieden. Om het welzijn van paarden te beschermen wordt door de overheid op deze markten streng gecontroleerd. De SRP ziet de handel van paarden en pony's uit het gezichtsveld verdwijnen indien paardenmarkten verboden worden. Dit zal het welzijn van deze paarden niet ten goede komen door wildgroei van handel. De SRP is dan ook tegen het verbieden van paardenmarkten.

Verbetering voor het aandachtspunt: Verbieden van paardenmarkten

Paardenmarkten moeten blijven om het verhandelen van paarden in beeld te kunnen houden, waardoor controle op het welzijn van de paarden mogelijk blijft.

7.1.3.3. Controle op trailers en vrachtwagens

Een aantal jaar geleden is de verplichting om trailers voor recreatief gebruik te laten controleren afgeschaft. Om zoveel mogelijk het welzijn van paarden tijdens transport te waarborgen, roept de SRP de overheid op om de controle weer in te voeren. Trailers in slechte staat van onderhoud kunnen het welbevinden van paarden tijdens transport ernstig schaden.

Verbetering voor het aandachtspunt: Controle op trailers en vrachtwagens

De SRP roept de overheid op om periodieke controles van trailers weer in te voeren, om daardoor de technische staat van deze vervoersmiddelen te laten toetsen aan vastgestelde minimumvoorwaarden. De vrachtwagens die niet professioneel paarden vervoeren, moeten ook onder deze controle vallen.

7.1.4. Dieren moeten vrij zijn van angst en chronische stress

Paarden leren snel. Gewenning aan verantwoorde transportprocedures zal de stress bij paarden verder verminderen.

Verbetering voor het aandachtspunt: Gewenning aan trailer

Voorlichting over gewenning aan transportprocedures is noodzakelijk. Daarnaast gaat de SRP overleggen met de CBR om in 2009-2010 tot **een aparte cursus "paardenvervoer" te komen, ontwikkeld voor het besturen van een voertuig met paard.**

7.1.5. Dieren moeten vrij zijn om natuurlijk gedrag te vertonen

Het is bijna onmogelijk om omstandigheden te creëren waarbij een paard tijdens het transport het natuurlijk gedrag kan uiten. Als de omstandigheden waaronder transport gebeurt, zo optimaal mogelijk zijn, hoeft de stress bij paarden niet groot te zijn.

7.1.5.1. Natuurlijk gedrag tijdens het verblijf in de trailer

Een ander moment dat een paard tijd in een transportmiddel doorbrengt, maar niet tegelijkertijd getransporteerd wordt, is tijdens wedstrijden. Paarden worden vaak tussen de

proef en de prijsuitreiking op de trailer gehouden. Zij willen vaak niet plassen, eten en drinken in de trailer.

Verbetering voor het aandachtspunt: Natuurlijk gedrag tijdens het verblijf in de trailer

In geval het paard meer dan 4 uur op een evenement moet verblijven, **dient de organisatie een ruimte met strobed beschikbaar te hebben, als faciliteit voor het paard om te urineren en te mesten.**

---

8. Plan van aanpak Bevorderen Welzijn Paard: FOKKERIJ

Fokkerij is één van de onderwerpen waarop de minister géén nadruk heeft gelegd. In de SRP is ook de fokkerij vertegenwoordigd. Om over de hele breedte van de sector Paardenhouderij de invloed van fokkerij op het welzijn van het paard te verankeren, is dit onderwerp toch meegenomen in dit Plan van Aanpak Verbeteren Welzijn in de sector Paardenhouderij. **De SRP heeft als streefbeeld dat paarden gefokt moeten worden met een gezonde geest in een gezond lichaam.** Hieronder worden de aandachtspunten en verbeteringen toegelicht.

8.1. Aandachtspunten en verbeteringen van fokkerij van paarden

Fokkerij is een samenvattend woord voor het hele proces van veulen tot africhting van het jonge paard. Het Nederlands gefokte paard wordt in het buitenland zeer gewaardeerd door de goede prestaties, exterieur en karakter in de verschillende takken van sport. In Nederland spelen stamboeken een belangrijke rol in de hoge kwaliteit van de fokkerij. Er zijn dan ook 26 erkende pony- en paardenstamboeken. Deze stamboeken worden in de SRP vertegenwoordigd door de Koepel Fokkerij. Ook de Federatie Bonden van Hengstenhouders wordt vertegenwoordigd door de Koepel Fokkerij.

8.1.1. Dieren moeten vrij zijn van dorst, honger en onjuiste voeding

Dit wordt besproken in Hoofdstuk 5 Voeding.

8.1.2. Dieren moeten vrij zijn van fysiek en fysiologisch ongerief (discomfort)

8.1.2.1 Selectie van erfelijke afwijkingen

Binnen de fokkerij dekt een hengst meerdere merries. De fokkerij kent verschillende trends. De invloed van een populaire hengst op de paardenpopulatie kan groot zijn. Daarom is het van belang dat bij de hengsteselectie gelet wordt op het vererven van eigenschappen die op termijn nadelige consequenties hebben voor de gezondheid en kwaliteit van de fokproducten. Naarmate het aantal paarden binnen een ras en stamboek beperkter is, is het risico op vererving van afwijkingen groter. De erkenning van nieuwe stamboeken ligt bij het ministerie van LNV. LNV heeft deze taak gedelegeerd aan het Productschap van Vee, Vlees en Eieren (PVE). Het PVE zal de aanvraag voor erkenning van een nieuw stamboek beoordelen aan de hand van de huidige wetgeving. De aanvraag voor erkenning van een nieuw stamboek komt vaak voort uit afsplitsing van bestaande stamboeken.

De erkende stamboeken worden door de overheid gecontroleerd op de kwaliteit van hun fokproducten.

Erkende stamboeken willen kwaliteit van hun product. De selectie op erfelijke afwijkingen wordt volgens de SRP niet altijd streng genoeg gedaan, waardoor welzijnsproblemen ontstaan. Deze selectie ligt bij de stamboeken. Als er inbreuk gemaakt wordt op het welzijn van het paard door een slecht fokbeleid, moet het stamboek hierop aangesproken worden en eventueel moeten maatregelen genomen worden.

Stress, angst, overactief gedrag, agressie, kribbebijten en luchtzuigen zijn symptomen dat paarden mentaal onvoldoende zijn toegerust op de taken die gebruikers vandaag de dag van paarden vragen. Voor een deel spelen erfelijke achtergronden hierbij een rol. Reden waarom veel stamboeken ook selecteren op gedragskenmerken.

Verbetering voor het aandachtspunt: Selectie van erfelijke afwijkingen

In Nederland zijn 26 erkende stamboeken. **De SRP gaat met LNV/PVE afspraken maken waaraan erkenning van stamboeken moet voldoen.** Leidraad daarbij is een voldoende grote omvang van de populatie om een verantwoord fokbeleid te kunnen garanderen.

Ditzelfde geldt voor het toezicht op het naleven van de erkenning van stamboeken. De SRP is van oordeel dat de stamboeken in hun beleid zoveel als mogelijk is, erfelijke afwijkingen tegen moeten gaan. **De stamboeken moeten het fokbeleid transparant maken. In het fokbeleid is een proactief en vooruitstrevend welzijnsbeleid geformuleerd. Ook het inteeltbeleid moet in het fokbeleid terug komen. Kennis over selectie tegen erfelijke gebreken wordt onderling meer uitgewisseld.**

Om het welzijn van paarden in de toekomst nog beter te kunnen waarborgen is er een nieuw selectieonderzoek in ontwikkeling, namelijk op onderliggende karaktereigenschappen. Dit onderzoek vindt laats in samenwerking met WUR en wordt volledig betaald uit private middelen.

8.1.2.2 Exterieur en prestatie

De stamboeken formuleren fokdoelen en een fokbeleid. In selecties en keuringen wordt het fokbeleid beoordeeld. Om gezonde paarden te fokken is in het verleden selectie geweest op een aantal aandoeningen zoals cornage en hoefkatrolontsteking. Deze aandoeningen komen nu beduidend minder voor.

Ter voorbereiding op de keuringen worden handelingen verricht die mogelijk van invloed kunnen zijn op het welzijn van de paarden. Ingrepen die het natuurlijk gedrag van paarden beïnvloeden en het op jonge leeftijd extreem trainen zijn niet wenselijk. In dit kader zijn door verschillende stamboeken nieuwe, harde afspraken gemaakt.

Aanlegtesten maken deel uit van veel fokprogramma's. Paarden worden in eerste instantie bekeken of ze een natuurlijke aanleg hebben voor een bepaalde tak van sport. Deze aanlegtesten zijn vaak de eerste aanraking van jonge paarden met het werk waar ze voor worden gefokt. Er zijn minimum leeftijdsgrenzen gesteld voor de testen, om het paard niet te overbelasten. Bij een beoordeling van het paard dient het welzijn voorop te staan.

Verbetering voor het aandachtspunt: Exterieur en prestatie

De fokdoelen en het fokbeleid van elk stamboek in Nederland moeten kenmerken bevatten die goed zijn voor het ras en voor de ontwikkeling van gezonde paarden. Het fokbeleid moet door de stamboeken transparant worden gemaakt. **De stamboeken moeten dan ook welzijnsaspecten opnemen in haar reglementen of in een beleidsnota.**

Het moment van toetsen van de aanleg van een paard moet in balans zijn met de leeftijd waarop dat gebeurt. Om de jonge paarden voor en tijdens aanlegtesten op een verantwoorde manier te begeleiden moeten de condities waaronder de paarden worden getraind en beoordeeld zo helder mogelijk geformuleerd zijn. **Paarden dienen een leeftijd van circa drie jaar te hebben bereikt voor ze op aanleg worden getest.**

8.1.3. Dieren moeten vrij zijn van pijn, verwonding en ziektes

Couperen van staarten en branden

Het couperen van staarten en branden is in Nederland volgens de wet verboden. Het couperen van staarten en branden van paarden is niet in alle landen van Europa verboden. De Nederlandse paardeneigenaren die de staarten willen couperen of willen branden, kunnen dit zo op legale wijze doen. De SRP spreekt zich krachtig uit tegen het couperen van staarten en het branden.

Verbetering voor het aandachtspunt: Couperen van staarten en branden

De minister heeft al aangegeven dat zij het verbieden van couperen van staarten op de Europese agenda gaat zetten. De SRP steunt haar hierin. Daarbij wordt beoogd:

1. Dat tijdens keuringen het hebben van een volledige staart verplicht wordt.
2. Dat de stamboeken via voorlichting en communicatie zoveel mogelijk tegengaan dat het coupeer- en brandmerkverbod wordt omzeild.

8.1.4. Dieren moeten vrij zijn van angst en chronische stress

Spenen

Er is wetenschappelijk onderzoek gedaan naar het afspenen van veulens. Bij professionele fokkers worden veulens in een groep met merries gehouden en dan samen met de andere veulens gespeend. In Nederland zijn veel hobbyfokkers, met één merrie met veulen. Sommige van deze hobbyfokkers houden dit veulen na het spenen alleen op stal. Dat is zeer stressvol voor het veulen.

Verbetering voor het aandachtspunt: Spenen

Om het spenen bij veulens te verbeteren is voorlichting nodig. Vooral hobbyfokkers met één merrie met veulen kunnen door later en geleidelijk spenen het welzijn van het veulen verbeteren. Het hebben van sociaal contact is eerder besproken. De voorlichting dient door de stamboeken te worden verzorgd.

8.1.5. Dieren moeten vrij zijn om natuurlijk gedrag te vertonen

De onderwerpen die hieronder vallen zijn bijvoorbeeld spenen en groepshuisvesting. Deze zijn al eerder besproken.

---

9. Plan van aanpak Bevorderen Welzijn Paard: PARAVETERINAIREN en COMPLEMENTAIRE BEROEPEN

Het Besluit Paraveterinair (1991) omvat de werkzaamheden door dierenartsassistent-paraveterinair en in het kader van transplanteren van embryo's, fysiotherapie voor dieren en activiteiten in het kader van politionele en georganiseerde dierziektenbestrijding. Andere beroepen die complementair kunnen zijn aan de diergeneeskunde worden ook paraveterinair genoemd, maar zijn dit volgens de wet niet. In dit rapport worden deze beroepen complementaire beroepen genoemd. Voorbeelden van beroepen complementair aan de diergeneeskunde zijn: hoefsmid, gebitsverzorger, chiropractor, homeopaat, etc.

De SRP heeft dit hoofdstuk wel opgenomen in dit rapport, omdat complementaire beroepen zeker een bedreiging kunnen vormen voor het welzijn van het paard. **Het streefbeeld is dat de complementaire beroepen een kwaliteitssysteem opzetten, zodat de paardenhouders en –eigenaren een veilige keuze kunnen maken voor het paard.** Hieronder volgt een toelichting en verbeteringen.

9.1. Aandachtspunten en verbeteringen van complementaire beroepen

Het aandachtspunt van de meeste complementaire beroepen is dat de naam niet beschermd is en dus iedereen zich een complementair beroep kan aanmeten. Toch zijn veel van deze beroepen noodzakelijk voor de paardenhouderij. Veel complementaire beroepen hebben de basis voor een gedegen kwaliteitssysteem klaar liggen om in gebruik te nemen. De erkenning van een beroep bij LNV kost echter veel moeite. Een voorbeeld hiervan is de hoefsmid. De erkenning van dit beroep is in de jaren negentig beëindigd. De beroepsgroep wil deze erkenning graag terug, maar loopt tegen procedurele problemen aan. Ook gebitsverzorgers leveren een substantiële bijdrage aan het welzijn van paarden. De SRP roept de overheid op om erkenning van hoefsmiden en gebitsverzorgers op korte termijn mogelijk te maken.

Tevens is binnen de complementaire beroepen geen kwaliteitskenmerk of certificering aanwezig. Hierdoor kunnen paardeneigenaren moeilijk inschatten of de uitvoerder handelingsbevoegd is en daadwerkelijk kwaliteit kan leveren. Als dit niet zo blijkt te zijn, is het welzijn en het leven van het paard ernstig in gevaar.

Verbeteringen voor complementaire beroepen rond paarden

De SRP wil de dialoog aangaan met vertegenwoordigers van de complementaire beroepen. **De SRP wil graag voorlichting kunnen bieden aan de achterban over de kwaliteit van de verschillende complementaire beroepen.** De sector roept dan ook de beoefenaren van complementaire beroepen op om te certificeren om een kwaliteitskenmerk naar de paardeneigenaren te kunnen laten zien. **Hiernaast is het van belang dat de kwaliteit ook gecontroleerd wordt door een daartoe bevoegd extern kwaliteitsorgaan.**

BRONNEN

- Bestuur van de Nederlandse Vereniging Bitloos Paardrijden, Bitloos rijden, 21 november 2007.
- Ellis A.D., Visser E.K., van Reenen, C.G. (2002). Effect van rantsoen op het gedrag van paarden.
- Equine Behaviour: Principles and Practice. Mills, D. S., and K. J. Nankervis. 1999. Oxford, UK: Blackwell Science Ltd.
- FNHO/LTO, Het ontwikkelen van een monitoringssysteem voor het beoordelen van welzijn van paarden in de Nederlandse paardenhouderij, FNRS, 8 mei 2008.
- Handboek Huisvesting Paardenhouderij 1998. Praktijkonderzoek Rundvee, Schapen en Paarden, Lelystad.
- KNHS, Notitie Welzijn KNHS, 6 juni 2008.
- Koepel Fokkerij, Welzijn-Koepel Fokkerij, juni 2008.
- KWPN, Welzijnsconcept fokkerij, mei 2008.
- LTO/FNHO, Plan van Aanpak Dierenwelzijn, vakgroep paardenhouderij, portefeuille Diergezondheid en Dierwelzijn, 4 juli 2008.
- NDR, Hoe is het bewaken van het welzijn van het paard binnen de Nederlandse Draf- en Rensport ingericht?, R. Milders, maart 2008.
- Memorie van toelichting bij het Wetsvoorstel Wet Dieren (31389), 19 maart 2008.
- Nicol, C.J. 1999. Understanding equine stereotypes. Equine Veterinary Journal Supplement 28, 20-25
- Nota Dierenwelzijn, Ministerie van LNV, oktober 2007.
- Ongerief bij rundvee, varkens, pluimvee, nertsen en paarden, rapport 71. Animal Sciences Group, Wageningen, oktober 2007.
- Paard en Voer, Praktische gids voor gezond voeren en beweiden, A. Ellis. 2006, Roodbont uitgeverij, Zutphen. pg 8-9.
- Rapport Beantwoording vragen PVA Paardenhouderij. Visser E. K., van Dierendonck M.C., Neijenhuis F. 12 november 2008.
- The importance of social relationships in horses, dissertatie M.C. van Dierendonck, 2006.
- Visser E.K., Ellis, A.D., Van Reenen C.G. (2008). The effect of two different housing conditions on the welfare of young horses stabled for the first time. Applied Animal Behaviour Science 114, 521-533.
- Welzijn in de paardenhouderij in Nederland, concept januari 2006, SRP.

Internetbronnen

- www.invloket.nl, 12 november 2008:
http://www.hetinvloket.nl/portal/page?_pageid=116,1640785&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_document_id=111245&p_node_id=1811937&p_mode=BROWSE
- www.paardopedeweg.nl, 12 november 2008
- www.abouthorses.nl, 12 november 2008
- www.group-housing-horses.net, 12 november 2008
- www.sectorraadpaarden.nl, 9 december 2008